

**Українське питання в діяльності Ліги Націй
(1919-1934 рр.)**

ПЛАН

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Історіографія проблеми.....	6
1.2. Джерельна база.....	12
1.3. Методологія дослідження	15
РОЗДІЛ II. ОБГОВОРЕННЯ «УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ» У ДІЯЛЬНОСТІ ЛІГИ НАЦІЙ 1920-1934 РР.	18
2.1. Українське питання у діяльності Ліги Націй у 1920-1923 рр.	18
2.2. Ліга Націй та проблема українських земель у 1923-1930 рр.	30
2.3. Українське питання та Ліга Націй в умовах кризи версальської системи (1930-1934 рр.).....	39
РОЗДІЛ III. СПІВПРАЦЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА ЛІГИ НАЦІЇ.....	49
3.1. Союз товариств Ліги Націй: структура і напрями діяльності.....	49
3.2. Українське і Західно-Українське товариства Ліги Націй.....	59
3.3. Співпраця еміграційних українських організацій та Ліги Націй.....	77
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	88

ВСТУП

Актуальність. Після завершення Світової (Великої війни) 1914-1918 рр. перед провідними державами світу постало завдання будь-яким чином уникнути у майбутньому подібної бійні. Вирішенням цього зайнявся президент США. В. Вільсон, котрий розробив програму «14 пунктів», серед яких містився і план утворення Ліги Націй – першої міжнародної організації, котра повинна була вирішувати усі конфлікти виключно у дипломатичній сфері, аби уникнути нової війни. Ліга Націй мала бути міжнародним арбітражем і контролюючим органом, котрий міг зупиняти агресію інших держав шляхом тиску на них. Але як показали подальші події, план В. Вільсона був надто утопічним і ніяк не враховував інтереси інших держав, котрі не були зацікавлені у функціонуванні подібного органу. Однак Ліга Націй провела і важливі нововведення у дипломатичну сферу, зокрема вперше застосовано міжнародну систему санкцій щодо агресорів, запроваджено практику підмандатних територій. Але одним із гострих питань міжвоєнного періоду залишалось українське.

Поразка Перших визвольних змагань призвела до загострення українського питання, оскільки українські землі виявились розчленованими поміж нових держав – СРСР, Польщі, Чехословаччини, Румунії. Ставлення держав-переможниць до України було непослідовним і двояким. З одного боку, Ліга Націй проголошувала право націй на самовизначення, а з іншого боку – не давало такого права українцям. Проте, міжнародна спільнота все ж визнавала за українцями права на існування і вимагала від Польщі і СРСР поважати їх права, зокрема і прагнення до автономії. Протягом міжвоєнного періоду українська еміграція створювала дипломатичні клуби та громадські організації з метою висвітлення українського питання і привернення уваги громадськості. Українці вимагали, аби держави-члени Ліги Націй виконували покладені на них зобов'язання щодо надання українцям автономії. Особливо

гострою була полеміка із Польщею та СРСР, котрі всіляко порушували будь-які зобов'язання.

Об'єктом дослідження є Ліга Націй.

Предмет дослідження: взаємодія українських політичних та громадських організацій з Лігою Націй

Мета дослідження: на основі джерельної бази та наукового доробку всебічно розглянути діяльність Ліги Націй у сфері вирішення «українського питання». Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати наступні завдання:

1. Проаналізувати історіографію питання і стан джерельної бази;
2. Охарактеризувати причини звернення українських організацій і партій до міжнародної організації, мотиви і вимоги українців
3. Дослідити діяльність Ліги Націй у сфері вирішення української проблеми шляхом обговорень і резолюцій
4. Описати діяльність українських організацій, що представляли інтереси України у Лізі Націй та активно співпрацювали з нею.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з кінця 1919 по 1934 р. Нижня хронологічна меж (1919) пов'язана із підписанням Статуту Ліги Націй, з якого і починається історія цієї організації. Верхня межа (1934) пов'язана із декількома важливими для України подіями: зокрема, прийомом до Ліги СРСР, виходом з організації Німеччини, а також відмова Польщі від виконання своїх зобов'язань. Таким чином, після 1934 р. актуальність українського питання для Ліги Націй була нівельована.

Територіальні межі дослідження: включають територію міжвоєнної Європи, де і знаходились штаб-квартири Ліги Націй, зокрема Лондон і Женева. Але українська еміграція була розкидана по всьому континенту, зокрема її потужні осередки діяли у Варшаві, Празі, Бухаресті, Берліні, Відні. Не варто виключати і західноукраїнський регіон, де діяли чисельні українські партії, виходили часописи і монографії на політичну тему.

Апробація. Основні положення магістерської роботи доповідалися на засіданнях кафедри всесвітньої КПНУ імені Івана Огієнка. Також на звітній студентській конференції, що відбулась у квітні 2023 р. на історичному факультеті було зроблено доповідь на тему: «джерельна база українського питання в діяльності Ліги Націй (1919-1934)», її текст також було опубліковано у збірнику наукових праць студентів і магістрантів історичного факультету за 2023 р.

Наша магістерська робота має **елементи наукової новизни**. Вони полягають у тому, що ми розглянули малодосліджену у вітчизняній історіографії тему. Дослідники концентрують свою увагу лише на окремих аспектах відносин між Україною і Лігою Націй. Ми зробили спробу комплексно розглянути цю проблему.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що наявний у ній матеріал може бути використаний студентами-істориками для написання власних курсових і кваліфікаційних робіт. Може бути використана науковцями, які продовжать дослідження даної тематики. Робота також буде корисна вчителям історії у школах при підготовці до уроків. Також робота може зацікавити широкий загал, адже стосується дуже актуальної на сьогодні теми.

РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Українська історіографія. Перші роботи в українській історіографії, що стосуються питання співпраці українців і Ліги Націй з'явилися у міжвоєнний період. Їх авторами були сучасники подій, безпосередні учасники або свідки Української революції. Досить цінними є праці відомого публіциста О. Назарука [77;78;79], котрий служив у Легіоні Січових стрільців, був учасником збройної боротьби за незалежність. Він також працював у дипломатичних відомствах ЗУНР, а у міжвоєнний період працював у Львові, був відомим журналістом і політиком консервативного напрямку. Власне, його приналежність до галичан вплинула на власну політичну позицію і на виклад подій у творах. О. Назарук виступає гострим критиком українських урядів, які не змогли домовитись між собою, що стало причиною дипломатичної ізоляції України. Праці публіциста є надзвичайно цінними, оскільки у них містяться і власні спогади автора.

Іншим автором міжвоєнної доби є відомий історик і журналіст І. Борщак [35;36]. На сьогодні він перш за все відомий своїми недостовірними історичними працями, фальсифікацією джерел і перекручуваннями фактів. Однак, до того як стати істориком і філологом, І. Борщак працював у дипломатичному відомстві УНР доби Директорії. Він був членом українського посольства у США, працював в українських консульствах по всій Європі, пізніше він оселився в Парижі, де багато років викладав у різних університетах. Попри його ангажованість і ворожість щодо постаті С. Петлюри відзначимо велику цінність його робіт, написаних із урахуванням власного дипломатичного досвіду. І. Борщак першим зміг реконструювати діяльність української делегації в Парижі під час мирної конференції.

Аналіз наявної літератури дозволяє зауважити, що дана тематика досить слабо розроблена у сучасній вітчизняній літературі.

Єдиною комплексною працею із теми є дисертація В. Кушніра «Ліга Націй та українське питання (1919–1934 рр.)». У своїй роботі автор вперше розкриває повну картину подій, пов'язаних із участю українців у Європейських конгресах національних меншин. Аналізуючи взаємодії українців із Лігою Націй, дослідник вказує на те, що основою цих взаємин стали договори про захист національних меншин, що відкрило можливість українцям звертатися зі скаргами до Ради Ліги. Водночас за висновками В. Кушніра, українці цим правом користувалися не так активно, оскільки вони не розглядали себе меншиною на своїй етнографічній території, де вони склали автохтонну більшість. Навіть обмежені звернення українців до Ліги Націй щодо їхнього становища в інших державах не визначилися як предмет обговорення Ради та Асамблеї. Це знову підкреслює невиконання зобов'язань, покладених на Лігу Націй у відношенні до національних меншин. В. Кушнір також є автором декількох публікацій на дану тематику [63;64;65;66;67]

Дослідження Я. Секо [91], зосереджується на діяльності Ліги Націй у сфері захисту прав національних меншин. Я. Секо вказує на угоди, які включали положення про статус меншин і були укладені під егідою Ліги Націй, розширюючи міжнародний захист меншин на близько 30 млн осіб, які проживали в різних частинах 16 держав і становили практично 25% їхнього населення. Однак Я. Секо визначає недосконалість цих угод, оскільки їх виконання не було обов'язковою умовою. Він стверджує, що ці угоди більше нагадують декларацію намірів, ніж програму для конкретних дій. Одним із головних недоліків Ліги Націй, за словами Я. Секо, є недосконала система захисту прав національних меншин. Згідно з цією системою, бездержавна нація була відсторонена від права ініціативи на міжнародному рівні для захисту своїх інтересів. Захист прав меншин міг здійснюватися тільки через

державу-члена Ліги Націй. Таким чином, Ліга Націй розглядається Я. Секо як ненадійний захисник інтересів національних меншин.

Важливо відзначити статтю Л. Шебаніц "Діяльність Ліги Націй у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки: історико-правовий аналіз" [108], в якій автор розглядає причини невдачі Ліги в збереженні миру та безпеки. Особливу увагу приділяється тому, що Рада, як спеціальний орган Ліги, не мала власної виключної компетенції, що позбавляло її правової можливості оперативно визначати державу-агресора та приймати необхідні ефективні заходи для встановлення миру. Органи, відповідальні за роботу Ліги Націй – Рада та Асамблея, не функціонували постійно. Єдиним постійно працюючим органом був Секретаріат, але йому бракувало повноважень для прийняття рішень у справах забезпечення миру та безпеки. Л. Шебаніц, так само як його попередники, вбачає одним із основних недоліків Ліги Націй встановлену процедуру голосування в Асамблеї та Раді, а також характер рекомендацій щодо мирного врегулювання. Автор підкреслює вагомість спроб Ліги Націй вирішувати міжнародні конфлікти мирним шляхом.

Варто також зупинитись на працях історика О.Д. Фіногенова [110;111;112]. Він є автором дисертації присвяченої діяльності Західно-Українського Товариства Ліги Націй (ЗУТЛН), а також ряду публікацій на цю тему. Дослідник провів значну роботу, працював у вітчизняних і польських архівах, тому в праці є достатня кількість цінних джерел. Зазначимо, що його робота частоково виходить за межі означеної тематики. Він прослідковує не лише історію і діяльність ЗУТЛН, але також характеризує Лігу Націй загалом, її підхід до вирішення «української проблеми», ставлення до українських діячів.

Хоча відзначається невелика кількість комплексних праць і дисертацій з цієї тематики, однак відзначимо і наявність значної кількості окремих статей і тез, що мають вузьку направленість. Перш за все варто згадати роботи дослідниці О. Власенко, що присвячені діяльності Філії УТЛН у Бухаресті, яку очолив К. Мацієвич [42;44;45;46;43]. Власне, біографія цього

діяча, його діяльність у Бухаресті, документи, що стосуються роботи ФУТЛН – усе це було відкрито широкому загалому завдяки діяльності О. Власенко. Саме вона є автором великої кількості публікацій. Окрім того, вона досліджує тематику різних емігрантських організацій українців на Балканах та в інших європейських державах міжвоєнної доби, зокрема Українського університетського угруповання. Іншим відомим істориком, котрий займається цією тематикою є О. Глушан. Він написав ряд публікацій щодо діяльності УУУ, та її першого керівника С.В. Бородаєвського.

Відомими дослідниками дипломатичної історії доби Української революції і міжвоєнного періоду є О. Красівський [61; 62], В. Матвієнко [71; 72], О. Павлюк [83;84; 85]. Праці цих дослідників стосуються нашої теми лише дотично, вони більше сконцентровані на дипломатичних відносинах УНР і ЗУНР з іноземними державами, але навіть вони мають значну цінність для нашої роботи. Зокрема, праці О. Павлюка досить детально розкривають еволюцію зовнішньої політики ЗУНР, її орієнтацію на Антанту, що є ключовим моментом для розуміння усіх подій міжвоєнної доби. Праці В. Матвієнко є надзвичайно цінними виданнями, що розкривають історію української дипломатії. Зокрема, у них містяться відомості щодо формування і діяльності української делегації на Паризькій мирній конференції. Досить цінною є монографія, що присвячена позиції США щодо України у 1917-1923 рр. Зокрема, у ній можемо простежити еволюцію позиції американської влади щодо «українського питання» міститься й інформація щодо позиції В. Вільсона на Паризькій мирній конференції, його роль у формуванні Ліги Націй.

Монографії історика О. Красівського в першу чергу стосуються історії українсько-польських стосунків доби Революції (1917-1923) рр. Це питання було ключовим для галицьких політиків і саме воно відіграло значну роль у міжвоєнній дипломатії. Саме через суперечку навколо Галичини тривали польсько-українські конфлікти. Ці праці дають змогу нам простежити польський фактор у діяльності Ліги Націй, позицію Антанти щодо питання

навколо Галичини, її статусу. Варто також згадати про колективну монографію «Нариси з історії дипломатії України». Хоча це видання прямо не стосується нашої тематики, але у ньому можна простежити еволюцію української зовнішньої політики, процес формування українського дипломатичного корпусу.

Також відзначимо праці, які стосуються діяльності урядів УНР та ЗУНР в екзилі. До таких відносяться публікації В. Маркусь [70], Н. Литвина [68], О. Зайцева [57], І. Васюти [40], І. Соляра [96;97;98]. Дослідження цієї тематики дозволило нам розкрити умови, в яких доводилось діяти українським урядам, аби захищати національні інтереси. Зокрема, це стосується появи та діяльності УТЛН та ЗУТЛН, їх участі у Міжнародних національних конгресах, намагання українських урядів заручитись підтримкою країн Антанти, отримати офіційний статус. Загалом, саме відсутність визнання України з-боку інших держав стало причиною невдачі української дипломатії. Досить цінною є також публікація дослідниці О. Скрипник, що стосується намагання Ліги Націй вирішити українське питання дипломатичним шляхом [92]. Особливістю праці є використання чисельних історичних джерел, а також сформування власних висновків щодо історичної ситуації.

Наступна група історичних праць – роботи, присвячені політиці окремих європейських держав щодо України, зокрема українських емігрантів. Сюди відносяться публікації М. Вегеш [41], О. Рудої [90], О. Турчак [101]. Більшість українців за межами Наддніпрянщини опинились у новонароджених європейських державах, кожна із них проводила окрему політику щодо українських емігрантів, зокрема Чехословаччина, Польща, Румунія.

Окремо виділимо праці, що присвячені певним персоналіям, які брали участь у дипломатичній взаємодії України і Ліги Націй. Однією із найбільш цінних є монографія О. Павлишина, присвячена постаті Є. Петрушевича [82]. Саме особистий аспект є надзвичайно важливим при дослідженні цієї теми,

оскільки постать Є. Петрушевича є досить суперечливою, їй дають протилежні характеристики. Загалом, диктатор ЗУНР відіграв велику роль у перемовинах галицького уряду із Антантою і намагався навіть шляхом пожертви ідеї соборності Україні досягти незалежності Західної України.

Також окремі аспекти даної проблематики розкриті у працях: І. Бочковського [37], А. Бровко [38], І. Бурковської [39], А. Гончаренко [51], С. Дегтярьов [52], М. Дольницького [54], Т. Михайловського [74], О. Мікічурової [75], Ю. Рубахи [88], О. Рубльова [89], М. Смешко [93], В. Соловойової [95].

Зарубіжна історіографія. Досить детально питання діяльності Ліги Націй досліджено в російській історіографії. Перші праці на цю тематику були написані ще в радянські часи. Саме тоді з'являються праці Л. Іванова [59], присвячені діяльності ЛН. Відзначимо, що на той момент СРСР ще не був членом Ліги, але вже заявляв про можливість вступу до неї, задля покращення свого дипломатичного статусу серед європейських держав. Довгий час ставлення до ЛН в радянській історіографії було вкрай негативним, її вважали «зброєю імперіалістів», критикували за те, що не кожна держава могла вступити до Ліги. Проте, у 1920-х рр. коли СРСР ще був зацікавлений у зовнішньополітичних зв'язках, загалом ставлення до ЛН було стриманим. Москва ще заявляла про миротворчу політику і намагання розірвати дипломатичну ізоляцію. Надалі, питання Ліги Націй майже не висвітлювалося радянськими істориками, але ставлення до Ліги було вкрай негативним.

Зміни відбулись після розпаду СРСР. У 1990-х рр. Росія оголосила курс на зближення із Заходом і знову заявила про зацікавленість у миротворчій політиці. Розпад СРСР і закінчення Холодної війни супроводжувалось чисельними політичними і збройними конфліктами, що нагадували міжвоєнну добу. Тому для радянської історіографії ця тематика знову стала вкрай актуальною. Відзначимо монографію Н. Клейменової та А. Сидорова [60], що присвячена історії формування Версальсько-Вашингтонської

системи. Коротка замітка Н. Морозової стосується ретроспективного погляду на Лігу Націй, її здобутки і прорахунки [76]. Монографія А. Наумова стосується дипломатичної боротьби напередодні Другої Світової війни, автор звертає увагу і на деградацію системи колективної безпеки, яку намагалась вибудувати Ліга Націй [81]. Стаття Р. Пивненка присвячена питанню вступу СРСР до Ліги націй в контексті радянсько-німецьких стосунків. Одним із найбільш авторитетних російських дослідників даної тематики 1990-х рр. був А. Ходнев [103;104;105]. Йому належить ряд публікацій, котрі стосуються аналізу законотворчої і дипломатичної діяльності Ліги Націй. Важливою є і стаття С. Ушакова, що стосується механізму санкцій, який запровадила Ліга Націй [102]. Монографія І. Хормач стосується питання перепитій щодо вступу СРСР до Ліги Націй [106]. Публікація М. Шмігеля присвячена питанню російської та української еміграції у Чехословаччині, її ролі у становленні інституту біженства [109].

Досить велику роль у висвітленні даної тематики зіграла англо-американська історіографія. У західних країнах, тематика Ліги Націй є надзвичайно популярною, про неї написані десятки монографій. Для нас найбільш цінними були ті, що стосуються «українського питання» ,або захисту національних прав з-боку Ліги. До таких відносимо праці П. Бекера і Н. Ветлі [113], Х. Маккарті [116], Т. Гранта [118], М. Мазовера [120], Д. Саундерса [121]. Також нами використано міжнародний збірник «Голод в Україні 1932-1933» [115]. Одна зі статей збірника присвячена розгляду питання про голод з-боку Ліги Націй.

1.2. Джерельна база

Інформація про розгляд у Лізі Націй «українського питання» міститься у величезному масиві джерел. Загалом, усю джерельну базу з цієї тематики можна розділити на декілька груп.

До першої групи належать документи, що характеризують діяльність Ліги Націй. Це, зокрема, текст Версальського мирного договору, який започаткував діяльність ЛН; Статут Ліги Націй та деякі офіційні документи, котрі стосуються діяльності організації в дипломатичній сфері [6;10;12]. Більша частина цих документів була видана іще в СРСР у 1930-ті роки, оскільки із 1934 до 1934 держава була членом ЛН. Тому в СРСР було видано декілька збірників документів, що стосуються історії створення і діяльності ЛН на міжнародній арені.

Сюди ж відносимо неопубліковані архівні матеріали, а саме Статут Українського Товариства Ліги Націй (УТЛН), котрий проливає світло на основні засади діяльності Товариства. Текст статуту міститься у фондах ЦДАВО.

Другу групу - дипломатичні документи держав, найбільш чисельна та змістовна. До них відносять офіційну кореспонденцію і ділові документи дипломатичних корпусів УНР, ЗУНР, Польщі, УРСР, СРСР.. У ній містяться важливі документи, що стосуються перемовин українських урядів з Антантою і утвореною Лігою Націй; документи, що висвітлюють діяльність української дипломатичної місії на Паризькій мирній конференції [13]. Частина з них міститься в збірнику «Західно-Українська Народна Республіка». 5-й том цього багатосерійного видання присвячений дипломатії ЗУНР у 1919-1923 рр. []

Також у цю групу входять документи радянської дипломатії. Діяльність дипломатії Радянської України у 1919-1922 рр. була не менш активною, за дипломатію УНР чи ЗУНР. УСРР також мала дипломатичні представництва закордоном і активно діяла на міжнародній арені, намагаючись зі свого боку вирішити «українське питання», шляхом включення до складу Республіки усіх етнічних українських територій. Також значну роль у цих процесах відігравала радянська дипломатія. Від часу Ризького договору 1921 р., СРСР усе ще перебував в міжнародній ізоляції і не міг налагодити економічних і політичних стосунків із країнами Європи.

Але по мірі деградації Версальської системи міжнародних відносин, Радянський Союз набуває усе більшого значення на міжнародній арені. Усе це активізує радянську дипломатію, яка намагалась всіма силами добитись включення СРСР до Ліги Націй. Оскільки більша частина України входила саме до його складу, Союз використовував це у протистоянні зі своїми сусідами, перш за все Польщею та Румунією. Усе це віднайшло себе у документах радянської дипломатії 1920-1930-х рр [7; 8]

Третя група джерел – документи українських організацій і партій, зокрема Українського Товариства Ліги Націй і Західноукраїнського товариства Ліги Націй, а також окремих партій та організацій міжвоєнного періоду, які діяли у Західній Україні. Деякі із них були опубліковані у 50-х рр. ХХ ст. [5]. Але в СРСР висвітлювалась діяльність саме ліворадикальних партій і організацій у Західній Україні, але навіть серед таких документів можна знайти ті, що стосуються ставлення українців до Ліги Націй. Значна їх частина опублікована у двотомному збірнику «Українська націонал-демократія» за ред. М. Кугутяка [18;19]. Зокрема, документи УНДО, УНТП та деяких інших українських партій.

Четверта група– джерела особистого походження: мемуари, листи, публіцистика і статті окремих діячів. Зокрема, це діячі українського і західноукраїнського проводу, української діаспори та еміграції, політичні і діячі і дипломати міжвоєнного періоду. Найбільш цінними є спогади Л. Цегельського [34]. Він був одним із авторів «Акту Злуки», а після 1919 р. очолював дипломатичні місії ЗУНР в Антанті, пізніше у США. Його спогади є надзвичайно цінним джерелом, оскільки містять важливі дані щодо діяльності українських місій на Паризькій мирній конференції, перемовини між УНР та ЗУНР з одного боку та Антантою з іншого. Також досить цінними є спогади і мемуари І. Макуха [23], А. Чернецького []. Важливим є і дослідження особистого листування, зокрема О. Назарука [], С. Томашівського [31], у якому йдеться зокрема і про зовнішньополітичні орієнтири українського національного проводу.

П'ята група джерел – періодичні видання. Зокрема, це львівська газета «Діло» [4;11;15;17;21;25;26;29]. Вона була найбільш тиражованим часописом міжвоєнної Галичини. У ній публікувались І. Кедрин, В. Панейко, В. Мудрий. Загалом, «Діло» мало націонал-демократичну спрямованість і її редакція підтримувала тісні контакти із багатьма українськими партіями, урядами УНР і ЗУНР в екзилі, українським націоналістичним підпіллям. Матеріали цього видання є найбільш цінним періодичним джерелом.

Отже, аналіз джерельної бази показує, що вона достатньо повно проливає світло на дану проблематику. Вона включає в себе офіційну документацію, періодичні видання, джерела особистого походження.

1.3. Методологія дослідження

При написанні кваліфікаційної роботи, ми використовували широкий методологічний інструментарій. В основу дослідження покладена концепція сучасного українського дослідника О. Фіногенова, викладена у його дисертації, що присвячена питанню діяльності Західно-Українського Товариства Ліги Націй (ЗУТЛН), зокрема і «українського питання» у їх діяльності. На сьогодні, робота О. Фіногенова є найбільш комплексною працею із цієї тематики. Історик залучив великий масив опублікованих і неопублікованих джерел, окрім того застосував широкий методологічний інструментарій, заснований на міждисциплінарному підході. О. Фіногенов використовував методи соціології, політології та антропології, адже без них було б неможливим у повній мірі відтворити світогляд діячів Ліги Націй, який прямо впливав на політичну діяльність Ліги. Усе це пояснює неготовність ЛН до визнання незалежності України.

Глибоке вивчення об'єкта дослідження стає можливим лише при врахуванні кількох ключових принципів, таких як історизм, послідовність, науковий плюралізм, об'єктивність, системність і всебічність. Важливо відзначити також значущу роль суб'єкта пізнання у пізнавальному процесі,

який має вже сформовану "методологічну свідомість" – систему світоглядних, професійних та життєвих настанов, що впливають на вибір методів дослідження та оцінку отриманих наукових результатів

Оскільки дослідження має історичний характер, серед застосованих принципів виділяється принцип історизму. Його унікальність полягає в тому, що при аналізі праці окремих постатей досліджуваного періоду, формування, спрямованість та вплив громадських утворень, їх соціополітичну роль в українському суспільному організмі та доробок, важливо правильно контекстуалізувати їх у історичному аспекті. Такий підхід дозволяє зрозуміти, чому деякі проблеми отримують більше уваги, тоді як інші можуть бути ігноровані.

Принцип об'єктивності, тісно пов'язаний із принципом історизму, передбачає непередбачене, нейтральне та наукове вивчення закономірностей розвитку суспільно-політичних процесів, засноване на аналізі фактів і подій.

Особливу увагу слід приділити принципу послідовності, який дозволяє відстежити створення, формування, становлення та діяльність будь-якого громадського утворення в контексті попередніх десятиліть та подій, що стосуються об'єкта дослідження. Використання цього принципу дозволило: а) виявити взаємозв'язок між ідеологічними поглядами, потребами, категоріями учасників та ідеями прагнень; б) довести послідовність у відстоюванні соборницько-державницьких ідей.

Методологічний інструментарій дослідження є досить різноманітним. Серед використаних методів в дисертаційній роботі виділяються загальні (історичні, філософські), загальнонаукові та спеціальні. Загальні методи ґрунтуються на діалектичному підході, який нерозривно пов'язаний із логічними засобами пізнання та базується на вжитті діалектикою таких історичних і філософських категорій, як "зміст", "форма", "сутність", "явище", "причина", "наслідок" і інші, які служать інструментами для розуміння природи вивчаного явища.

Особливо логічний метод сприяє формуванню або вдосконаленню понятійно-термінологічного апарату. Його основою є аналіз, за допомогою якого досліджуване явище розглядається на окремі частини, визначаючи найбільш суттєві ознаки, що його характеризують. Основні контури запропонованого дослідження визначають загальні логічні методи, зокрема аналіз і синтез. Завдяки аналізу можна докладно вивчити об'єкт дослідження та здійснити ряд "наукових абстракцій", узагальнити наявні статистичні дані

Для всебічного вивчення об'єкта дослідження велике значення має моделювання (уявлення та прогнозування являють собою інші варіації цього методу). З його допомогою визначаються процеси і явища, які не можуть бути безпосередньо вивчені. У цьому дослідженні широко використовуються теоретичні методи, такі як компаративний, діалектичний, структурно-функціональний. Особливу увагу слід приділити методу порівняння, який набирає все більшу популярність серед українських науковців. Різноманітні способи порівняння, такі як порівняння ознак, властивостей, статистичних величин, використовуються в різних соціально-економічних та суспільно-політичних умовах.

Історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний і історико-системний методи дозволяють виявлення причинно-наслідкових зв'язків і безпосередніх закономірностей історичного розвитку. Вони надають можливість систематизувати сукупність об'єктів або явищ у якісно визначені типи (класи, згідно з їх загальними істотними ознаками) і розкривають суть історичного процесу як цілісності історичних фактів та ситуацій у їх цілісності та історичному зв'язку.

У процесі написання роботи велике значення мали застосовані кількісні методи, зокрема статистичні, які займають провідні позиції. Універсальним інструментом пізнавальної діяльності є системний метод, що базується на категорії "система". Під системою розуміється об'єктивно створена структурно-упорядкована цілісна єдність, самостійна та стійка, яка складається з елементів, що перебувають у тісних зв'язках та відносинах.

Мета системного методу полягає у виявленні складових елементів системної цілісності та їхньої специфічної якості, визначенні взаємодії між елементами, пізнанні їх якісної визначеності та взаємодії. Цей метод розкриває властивості системи як єдиного цілого, виявляє функціональне призначення, роль та ефективність впливу системи та її елементів на середовище, а також взаємний вплив середовища на систему.

РОЗДІЛ II. ОБГОВОРЕННЯ «УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ» У ДІЯЛЬНОСТІ ЛІГИ НАЦІЙ 1920-1934 РР

2.1. Українське питання у діяльності Ліги Націй у 1920-1923 рр.

Ліга Націй була утворена у 1919 р., вона стала першою в історії міжнародною організацією, яка поставила за мету утвердження загального миру і уникнення збройних конфліктів. Ліга Націй опиралась на традиції європейської дипломатії, що були закладені Віденським конгресом 1815 р. «Віденська» система міжнародних відносин була утворення для забезпечення миру і стабільності у Європі, проте не змогла утримати Великі держави від військових конфліктів [55, с. 50]. Але вона започаткувала систему «Європейського концерту» - союзу найпотужніших європейських держав, котрі вирішували усі свої суперечки шляхом перемовин на міжнародних конгресах. Останній такий конгрес збирався у Берліні у 1879 рр. аби вирішити «балканське питання», котре стало причиною Російсько-турецької війни 1878-1879 рр. Після цього, почалась епоха військово-політичних союзів, котрі суперечили «віденській системі» і фактично зруйнували її [60, с. 39].

Але Великі держави у 1899 р. встигли прийняти Міжнародну декларацію про відмову від агресивної політики, прийняту на конференції у Гаазі у 1899 р. Ініціатором скликання цієї конференції був цар Микола II, зацікавлений у збереженні миру, через відсутність коштів для переозброєння російської армії. Саме у Гаазі було утворено Міжнародний арбітражний суд, котрий мав вирішувати усі суперечки між державами у мирному руслі. У 1907 р. була зібрана Друга Гаазька конференція, котра значно розширила дію Конвенції. Відтепер було заборонено розпочинати військові дії без оголошення війни, також для її оголошення необхідно аби державі загрожувала зовнішня небезпека [10]. Було заборонено вбивати

військовополонених, бомбардувати цивільні міста, заборонено захоплювати чи топити кораблі нейтральних держав або торгові цивільні кораблі противника, заборонено використовувати хімічну зброю. Усі ці норми були порушені усіма учасниками Першої світової війни. Проте ідея міжнародного суду була збережена і пізніше використана країнами-членами Антанти

У 1918 р. після вступу США у війну, президент В. Вільсон (1912-1920) запропонував власну програму облаштування повоєнного світу, котра називалась «14 пунктів» [1, s. 435]. З-поміж них говорилося про необхідність загального роззброєння і утворення міжнародної організації, котра вирішуватиме усі проблеми шляхом перемовин; про право націй на самовизначення, про необхідність укладення миру «без анексій і контрибуцій», звільнення усіх окупованих держав, утворення незалежних країн у Східній Європі, в тому числі Польщі і Чехословаччини.

Зокрема, виділяється ідея права націй на відокремлення, цей інструмент використовували усі учасники війни, аби послабити супротивника. Так, Центральні держави фінансували польський, український, ірландський, фінський національні рухи, аби послабити Антанту; Антанта співпрацювала із чеськими, польськими, сербськими, вірменськими, арабськими організаціями, аби послабити ворожу коаліцію [51]. Саме у період війни вперше піднімається «українське питання», при чому Центральні держави першими почали заохочувати українців до реалізації свого проекту. Зокрема, у лютому 1918 р. було підписано Берестейський мир, Центральні держави офіційно визнали УНР як незалежну державу, надали їй військову допомогу в обмін на продовольство і трудові ресурси. Однак, союз із Четверним блоком пізніше негативно вплине на відносини із Антантою [41, с. 35].

Після підписання Комп'єнського перемир'я, у січні 1919 р. у Парижі розпочала роботу Міжнародна мирна конференція, на якій головну роль відігравав саме американський президент. В. Вільсон намагався переконати лідерів інших держав-союзників у необхідності утворення Ліги Націй,

міжнародного суду і деяких інших органів, проте ідея відмови від таємної дипломатії і дотримання міжнародних норм і обмежень нікого не вразила, хоча країни загалом підтримали ідею утворити Лігу Націй [51]. Саме в цей момент на арену виходить українська дипломатія, котрій було необхідно зовнішнє визнання і підтримка у війні із більшовиками і «білими».

Україна уже майже рік офіційно була незалежною, вона мала дипломатичні місії і консульства у багатьох державах і дипломатичні стосунки із деяким європейськими політиками, зокрема Т. Масариком. Однак сусіди України загалом не підтримували прагнення українців до самовизначення. Погіршила ситуацію і війна у Галичині між українцями і поляками, що розпочалась у листопаді 1918 р. одразу після капітуляції імперії Габсбургів. Для європейців «Галицька проблема» була вкрай незрозумілою, європейські політики не бачили великої різниці між галицькими українцями і поляками і сприймали край як частину Польщі [47, с. 54]. Натомість, київський уряд Директорію вони сприймали як українських більшовиків і союзників Німеччини, що пояснює негативне ставлення. На чолі Директорії тоді стояли радикальні соціалісти – есдеки та есери, чия програма дійсно мало чим відрізнялась від більшовицької [54, с.437].

Ще однією причиною була розрізненість українців і конфлікти між собою. Київська і львівська делегації фактично представляли два окремих уряди, незважаючи на Акт Злуки 22 січня 1919 р. яким УНР і ЗУНР об'єднались у єдину державу і формально українська делегація була єдиною. Проте галичани обстоювали власне право на самовизначення навіть шляхом відходу від ідеї соборності [58, с. 102]. Зокрема, для них абсолютно чужим був конфлікт Директорії проти більшовиків і «білих», «диктатор» ЗУНР Є. Петрушевич був схильним шукати компроміс із росіянами, аби перемогти у війні із поляками. За свідченнями очевидців і учасників тих подій, між українцями постійно відбувались чвари і суперечки, наддніпрянці і галичани часто суперечили одне одному і відстоювали різні вимоги. Але їх

об'єднувало те, що українська делегація не була визнана офіційним учасником конференції [62, с. 244].

У той же день, коли в Києві проголосили «Акт Злуки» Рада Антанти у Парижі закликала «усі російські уряди» зібратися на Принцевих островах у Мармуровому морі для участі у мирній конференції аби закінчити громадянську війну [36, с.109]. Логіка Антанти була цілком зрозумілою: після падіння Німеччини у ній почались революційні процеси, що загрожували миру у Європі, до того ж Антанта побоювалась, що до влади можуть прийти реваншисти, які відмовляться виконувати мирний договір і розпочнуть нову війну. Більшовики цілком могли стати союзниками німців у новому протистоянні, тому союзники були вкрай зацікавлені у найшвидшому завершенні громадянської війни, при чому їх більше влаштовувало падіння більшовицької диктатури і перемога «білих». Однак Антанта все ж не мала чіткого плану щодо повоєнного облаштування постімперського простору на Сході Європи [76, с. 163].

Ще одна вагома причина, яка вплинула на роботу української делегації і статусу УНР – відсутність внутрішньої легітимності. Директорія прийшла до влади через заколот, а деякі її члени були пов'язані із Центральною Радою, яка підписала Берестейський мир із Центральними державами, тобто порушила союзницькі обов'язки Антанти [53]. В очах західних країн, українські очільники нічим не відрізнялись від більшовиків чи інших соціалістів, вони не мали легітимного права на власну державу і суверенітет. При чому, з юридичної точки зору УНР загалом не мала відповідних документів для підтвердження свого статусу. Лише навесні 1919 р. були прийняті відповідні документи [61, с.165].

Протягом січня-квітня 1919 р. українська делегація не мала визначеного статусу, проте активно співпрацювала із країнами Антанти. Антанта прагнула миру і завершення конфлікту у Галичині, тому із українцями велись постійні консультації. Українську місію очолював дипломат Г. Сидоренко, як представник Директорії. Були також окремі

представники від галицького уряду: С. Томашівський, Д. Вітовський, М. Лозинський [92, с. 91]. 4 квітня 1919 р. українські делегації були офіційно об'єднані в одну групу. Незважаючи на це, галицька делегація поводитись вкрай незалежно і намагалась домовитись про визнання не всієї України, а хоча б ЗУНР. Для галичан найбільш важливим було досягнення миру із Польщею і офіційного визнання з-боку Антанти. Фактично, протистояння галичан і наддніпрянців буде характеризувати усю подальшу українську дипломатію і після поразки Революції [78, с. 67]. До складу делегації входили досвідчені дипломати і відомі особи. Серед них і граф Міхал Тишкевич – київський шляхтич і відомий громадський діяч, нащадок Гедиміновичів і претендент на польську корону [95, с. 596]. Він був антантофілом і мав досить тісні зв'язки із Францією та Англією, деякий час очолював українське посольство у Ватикані і був на аудієнції у Папи Бенедикта XV [95, с. 597]. Але більшість членів делегації не мали дипломатичного чи державного досвіду і навіть не володіли французькою (мова міжнародного спілкування на той час).

19 квітня у Парижі було утворено міжнародну комісію, яка мала вирішити польсько-українську суперечку і завершити війну. Очолив її африканерський генерал і політик Луїс Бота. 30 квітня ген. Бота прийняв українську делегацію і почав із нею консультації щодо можливого припинення вогню і укладення перемир'я [121, с. 49]. Війська ЗУНР уже втратили Львів і більшу частину Галичини, підписання перемир'я було в їх інтересах. Але з іншого боку саме в квітні до Польщі прибула озброєна у Франції армія Галлера, яка одразу почала бойові дії проти українців [35, с. 144].

Паралельно із Паризькою конференцією почалась робота над створенням Ліги Націй, найбільш активну роль відігравав В. Вільсон. 25 січня 1919 р. на засіданні конференції було прийнято відповідну резолюцію, котра проголосила утворення ЛН. У тексті резолюції говорилося, що ця організація повинна забезпечувати мир і виконання майбутніх мирних

договорів, стримувати агресію і уникати військових конфліктів, доєднатись до ЛН вільно могла будь-яка «цивілізована країна» [28, с. 480]. У цьому розмитому формулюванні не було чітких критеріїв прийому, тому багатьом країнам було відмовлено в участі у складі Ліги. Зокрема, це стосуватиметься й Україні. Формальним приводом, чому УНР не буде прийнята до Ліги була відсутність офіційного визнання з-боку інших держав і з-боку Паризької конференції.

14 лютого було прийнято перший проект Статуту Ліги Націй. Пізніше він був доопрацьований і офіційно прийнятий 10 і 11 квітня на пленарних засіданнях Паризької конференції. 28 квітня було остаточно затверджено проект формату Ліги Націй, запропонований В. Вільсоном і підтриманий британцями [20, с. 9]. За його нормами, основними органами ЛН стали Асамблея і Рада. Однак організація мала певні недоліки. По-перше, англо-американський варіант передбачав, що усі рішення Ліга буде приймати одноголосно, хоча деякі члени, як Італія, пропонували принцип більшості. Це відіграє свою негативну роль в майбутньому, оскільки майже всі рішення будуть блокуватися незгодними країнами.

По-друге, окремим пунктом Статуту вказувалося, що усі наявні міжнародні договори залишаються чинними. Тобто, «доктрина Монро» залишилась діючою і забезпечила США домінування в Латинській Америці. Також залишались у дії договори із Польщею, Чехословаччиною, Румунією та ін. державами, що відіграє негативну роль у вирішенні «українського питання» [51]. По-четверте, Ліга Націй не мала реальних важелів впливу для дотримання своїх рішень. На цьому наполягала французька сторона, яка пропонувала утворити окремі збройні сили, які б керувалися американцями. Однак цей проект суперечив Конституції США і В. Вільсон його відхилив [55, с. 53].

Замість силової структури, було утворено окрему комісію, котра мала б займатись накладанням санкцій на порушників світової безпеки і порядку. Ця ідея теоретично була кращою за збройні сили, оскільки відповідала принципу

миротворчої місії Ліги. Але і тут рішення мали б прийматись одногосно, що також відіграє негативну роль [65, с. 180]. В реальності, система санкцій щодо порушників миру не працювала. Також негативну роль зіграє поправка внесена за ініціативи В. Вільсона, за якою Ліга не мала права втручатися у внутрішні справи окремих держав. Тобто, якщо Галичина формально вважалась польською територією, то Ліга не могла змусити Польщу надати їй автономію чи незалежність [61, с. 189]. Це ж стосувалося й інших країн-членів Ліги: Чехословаччини і Румунії. Відповідно, ці держави не мали жодних зовнішніх зобов'язань для мирного вирішення українського питання.

До складу комісії, яка розробляла Статут, входили тільки ті держави, які були членами Антанти: США, Британія, Франція, Сербія, Португалія, Японія, Китай, Бразилія, Бельгія. Вони ж були країнами-засновниками Ліги Націй. 6 лютого до Комісії доєдналися представники Греції, Чехословаччини і Польщі. Останню представляв політик ендек Р. Дмовський, відомий своїми шовіністичними поглядами і українофобією [62, с. 254]. Він зіграє основну роль у майбутніх подіях і саме завдяки його діяльності, Україна виявилась у міжнародній ізоляції. Дмовський був франкофілом і виступав за союз Польщі і Франції, він не підтримував ідеї В. Вільсона про загальний мир і рівність всіх держав, натомість був імперіалістом і виступав за поділ України між Польщею і Радянською Росією [71, с. 176]. Отже, визначально в українців не було реальних шансів на примирення із Польщею, що в свою чергу призвело до ізоляції і не прийняття до Ліги Націй.

У травні 1919 р. польська армія Галлера почала наступ у Галичині, що негативно сказалося на українських справах. Українська делегація в Парижі одразу ж направила до французької сторони ноту протесту і вимагала вплинути на поляків, погоджуючись на укладення перемир'я. На диво, французька сторона підтримала цю пропозицію і офіційно звернулася до Польщі із заборонаю використання «Блакитної армії» проти українців, але поляки просто проігнорували це. Тоді українська делегація виступила на засіданні Ради Чотирьох (21 травня), але світові лідери не звернули уваги на

українську позицію [71, с. 178]. Врешті-решт, це призвело до розколу в українській делегації. Галичани на чолі із В. Панейком, оскільки лідер делегації Г. Сидоренко офіційно погодився на прибуття армії Й. Галлера, оскільки хотів аби поляки надали допомогу українцями у боротьбі із більшовиками [36, с. 111]. Таким чином, питання Галичини і Наддніпрянщини стали розглядатися окремо навіть самими українцями.

Початок обговорення Лігою Націй українського питання розпочалося 18 червня 1919 р. Саме в цей день відбулося засідання Вищої Ради ЛН, котра мала б вирішити долю Східної Галичини. За наполяганням голови англійської делегації лорда А. Бальфура було розглянуто пропозицію щодо тимчасової окупації Галичини польськими військами з кордоном по р. Збруч [121, с. 55]. Але після закінчення бойових дій і утворення миру в Росії, галичани могли провести референдум під контролем Ліги на якому вирішили б свою подальшу долю. Але думки дипломатів розділилися. Наприклад, представник американської делегації Л. Расінг і представник Італії Д. Сонніно виступили із ініціативою утворення автономної Галичини у складі Речі Посполитої. Зважаючи на суперечності серед країн Антанти щодо «галицького питання» представник ЗУНР В. Панейко дав завдання галицьким дипломатам написати проект можливого державного устрою для Східної Галичини під мандатом Ліги Націй [112, с. 56].

Варто зазначити на актуальності мандатної системи Ліги Націй. Це була абсолютно нова практика в європейській дипломатії, хоча подібні ситуації виникали у минулому, наприклад Боснія і Герцеговина до 1908 р. була австро-османським кондомініумом, як і англо-османський Єгипет, тобто територія за рішенням міжнародних договорів переходила під тимчасовий контроль третьої сторони [105, с. 6]. У 1920 р. були утворені перші мандати на Близькому Сході: Ірак, Сирія, Палестина, Йорданія. Формально, на цій території встановлювалась іноземна адміністрація, але вона знаходилась під міжнародним контролем і утримувач мандату не міг змінювати її статус [108, с. 122].

Уряд ЗУНР на той час уже зрозумів, що перспективи визнання незалежності примарні, а тому сподівались відстояти хоча б автономію під захистом Антанти – аби лише не підпасти під польську владу. 22 червня почалась робота над проектом конституції а вже наступного дня він був готовий. На думку М. Лозинського, учасника Паризької конференції, через брак часу навряд чи В. Панейко міг створити повноцінну конституцію Галичини, ймовірно у ньому окреслювались лише основи майбутнього державного устрою [92, с. 92]. І за його ж словами, уся ця праця не мала жодного сенсу, оскільки уже 25 червня Найвища Рада Конференції надала українській делегації текст рішення що дозволяла Польщі тимчасово окупувати Східну Галичину. Але Найвища Рада залишила за собою право в майбутньому змінити це рішення [90, с. 163].

Формально, Польща погоджувалась на утворення автономії Східної Галичини, хоча лише територіальної, а не національної. Очільник польської делегації Р. Дмовський іще в травні 1919 р. «протиснув» у Сеймі законопроект про автономію Східної Галичини, аби Антанта передала регіон Польщі [57, с. 191]. 29 червня він підписав Версальський договір від імені своєї держави і надалі працював над інтеграцією «східних кресів». Зокрема, у депеші від 1 серпня він пропонував не лише розширити галицьку автономію, але й надати її мешканцям право мати свій автономний сейм, виділити місця у польському Сеймі і навіть утвердити українську мову, як регіональну [62, с. 289]. Усі ці кроки були направлені для заспокоєння Антанти. Більш того, Р. Дмовський наголосив, що польський уряд уже проводить аграрну реформу, яка допоможе українським селянам і ліквідує польсько-український конфлікт.

Що стосується Наддніпрянщини, то Антанта все ж наполягала на союзі українців із антибільшовицькими силами А. Денікіна, котрий восени 1919 р. наступав на Москву. Проте через захоплення Києва денікінцями Директорія УНР оголошує їм війну, однак галичани у цій війні не беруть участі. Більш того, Є. Петрушевич починає перемовини із А. Денікіним щодо переходу

УГА на бік «білих». Це вплинуло і на позицію Антанти, ймовірно російська еміграція порадила Найвищій Раді Ліги Націй піти галичанам на поступки і 21 листопада 1919 р. Східна Галичина була визнана підмандатною територією [121, s. 58]. Але вже за місяць армія Денікіна зазнала поразки і відступила до Криму, галичани ж перейшли на бік червоних, а уряд ЗУНР почав перемовини із більшовиками.

Усі ці фактори показали, що більшовицький уряд переміг у громадянській війні, тому Антанта почала шукати точки дотику із Москвою. До того ж, перемовини галичан із червоними дозволили полякам показати українців, як агентів більшовиків. А 2 грудня 1919 р. Директорія УНР підписує у Варшаві договір про перемир'я і визнає окупацію Галичини і Волині Польщею, аби отримати військову допомогу. Через вищеназвані факти, уже 22 грудня 1919 р. Ліга Націй відмінює мандат на Галичину, фактично регіон входить до складу Польщі, юридично усе ще залишаючись автономією [90, с. 161]. Директорія сподівалась на примирення із поляками і за посередництва Варшави добитись визнання з-боку Антанти і увійти до Ліги Націй.

У 1920 р. у Європу споряджається нова делегація. 21 квітня 1920 р. було укладено офіційний Варшавський договір, Україна відмовлялась від Східної Галичини, натомість була офіційно визнана Польщею, отримувала військову і фінансову допомогу, а вже за кілька днів почався спільний польсько-український наступ на Правобережжя і 9 травня було визволено Київ. Усе це дало можливість українцям сподіватись на порозуміння із Антантою. Делегація на чолі із О. Шульгиним відвідала I-е засідання Ліги Націй, що розпочалося у січні 1920 р. у Лондоні [92, с. 93].

Неоціненну роль відіграв дипломат і політ А. Марголін – юрисконсульт української делегації. Він мав зв'язки із сіоністським рухом і багатьма єврейськими організаціями, особисто знайомий з різними дипломатами. Марголін вів перемовини із Ллойд-Джорджем, лордом Асквітом, міністром оборони В. Черчілем, генсеком Ліги Націй Е. Драммондом [24, с. 157]. Попри

те, що усі дипломати цікавились «українським питанням» і розглядали Україну як можливого союзника проти більшовиків, все таки жодних гарантій чи обіцянок делегація не отримала.

Надалі українська делегація також брала участь у засіданнях Ліги Націй і міжнародних конференціях у Парижі, Женеві, Сан-Ремо і Спа. Однак вона так і не отримала офіційний статус, хоча Е. Драммонд прийняв пропозицію українців щодо їх можливої участі в організації і це питання дійсно обговорювалося із представниками УНР, зокрема із М. Тишкевичем, А. Марголіним, О. Шульгиним [24, с.149]. Зокрема, відбувалися зустрічі із маршалом Фошом, представниками Польщі та Англії. Зокрема, обговорювалося питання мирної конференції в Лондоні між більшовиками і новоутвореними державами: Литвою, Латвією, Фінляндією і Польщею. Примітно, що ані українці, ані представники антибільшовицького уряду П. Врангеля на конференцію не запрошувались, оскільки Англія все таки вирішила примиритись із Радянською Росією через економічні негаразди. Але українська делегація і консульство продовжувало працювати у Лондоні, українці надалі консультувались із Лігою Націй [121, s. 62]. Однак падіння Києва у червні 1920 і відступ союзних сил за Збруч переконав Лігу остаточно у тому, що Україна не зможе скинути із себе радянську диктатуру.

25 серпня генсек Ліги Націй Е. Драммонд офіційно запросив українську делегацію на майбутню сесію у Женеві (на той момент вона уже стала штаб-квартирою Ліги). Українські дипломати активно працювали над підготовкою до свого виступу. Були підготовлені відповідні матеріали, котрі ознайомлювали представників різних організацій із «українським питанням», були надані офіційні документи про визнання УНР незалежності Литви, Латвії, Естонії і Польщі, дані щодо участі українських партій у Всеросійських Установчих зборах 1917 р., керівництво Ліги цікавилось біографією Петлюри та інших українських політиків, зокрема їх участю у виборах до Установчих зборів. [24, с. 254]

Загалом, українська делегація проявила нехарактерну раніше активність, спілкувалась не лише із представниками Великої четвірки, але й з іншими державами. Зокрема, із грецьким прем'єр Е. Вензелосом, із італійськими і румунськими представниками. Європейські політики демонстрували значну зацікавленість в «українському питанні» [24, с. 259]. Але найбільш несподіваною подією була заява делегації Аргентини, котра офіційно визнала незалежність і суверенітет УНР, причини такого кроку для українців залишились туманними. Але незважаючи на невеликі успіхи, уже в листопаді 1920 р. українська армія через наступ більшовиків була вимушена відійти через Збруч у Галичину, де була інтернована польською владою в окремі табори, а пізніше стало відомо і про активні перемовини в Ризі і про те, що польська делегація погодилась на умови більшовиків. Усе це сприяло тому, що 25 листопада 1920 року Ліга Націй офіційно відмовила Україні у прийнятті до організації [53]. Однак й деякі інші держава, як от балтійські республіки, не були прийняті, але питання щодо їх членства відкладалось на майбутнє.

Відступ українського війська і втрата будь-якого контролю над українською територією стала фатальною для українського проводу. Відтепер, Україна вже не могла діяти як незалежний гравець на міжнародній арені і її представництва офіційно не визнавалися іншими країнами. Але саме у цей період активізувався галицький уряд. 28 листопада до Женеви прибуває делегація ЗУНР на чолі із Є. Петрушевичем [58, с. 199]. Галичани вимагають визнати ЗУНР як незалежну державу в етнічних українських кордонах, визнати Українську Національну Раду легітимним представником галицьких українців, а до вирішення питання щодо незалежності прийняти Східну Галичину під мандат Ліги Націй.

Важко сказати, чому галичани у цей момент почали проявляти таку активність. Можливо, вони вирішили використати побоювання Заходу щодо можливого наступу більшовиків і поширення революції у Східній Європі. Відомо, що уряд ЗУНР і навіть колишні січові стрільці вели перемовини із

Москвою щодо спільних антипольських дій, тому таке рішення Петрушевич дійсно міг зробити при консультації більшовиків [37, с. 31]. З іншого боку, галичани у Парижі налагодили тісні зв'язки із російською еміграцією, зокрема із кадетами (Маклаковим, Мілюковим, Сазоновим). Якби то не було, але у лютому 1921 р. Ліга приймає рішення, котре загалом задовільнило вимоги ЗУНР: на жителів Галичини поширювались умови Женевської конвенції щодо захисту національних меншин, також Галичина офіційно оголошена територією, тимчасово перебуває під польською владою, але Ліга не дозволяє їй утворити там власну адміністрацію, Антанта залишилась сувереном Галичини до подальших інструкцій [41, с. 56]. Таким чином, хоча Ліга офіційно не зробила край мандатом, але не дала Польщі дозволу на включення його до своєї держави.

Протягом 1921-1922 р. «українське питання» у Лізі Націй постійно обговорювалося на її засіданнях, але жодного рішення не виносилося. На кожній сесії питання щодо Галичини постійно відкладалося. Подібна ситуація стосувалась і Німецької Сілезії – Польща вимагала на проведенні референдуму і включення цієї провінції до свого складу, але й цю проблему Ліга Націй теж постійно відкладала [92, с. 94-95]. Галичина так і не отримала певного статусу і була невизначеною «тимчасово окупованою» провінцією, там існувала лише військова польська адміністрація, а створення цивільної було заборонено.

Вирішення цієї проблеми наступило у 1923 р. Саме тоді почався Рурський конфлікт між Антантою і Німеччиною. Остання не могла виплатити репарації через кризу і економічні негаразди. У відповідь на це, Антанта ввела війська у Рурську область і почала силоміць викачувати вугілля, за рахунок сплати репарацій. Справа цілком могла дійти до нової війни і саме в цей момент 15 березня 1923 р. Польща офіційно отримала право на включення Східної Галичини до свого складу [92, с. 95]. Скоріш за все, це було зроблено із метою убезпечити східний кордон. Іще в 1922 р. було підписано німецько-польський договір про кордон у Сілезії і Польща

офіційно відмовилась від претензій на сілезькі землі. Антанті потрібен був союзник на Сході, аби нейтралізувати німців у випадку війни. Окрім того, це мало посилити позиції Польщі, оскільки у 1922 р. Радянська Росія і Веймарська республіка підписали Рапальський договір, явно направлений проти Антанти і зокрема Польщі. Таким чином, Антанта убезпечила польські претензії на східні землі.

2.2. Ліга Націй та проблема українських земель у 1923-1930 рр.

Ідея скликання Конгресу національних меншин виникла у середині 1920-х років. Вже 14 жовтня 1925 року словенці, які проживали в Італії, німці з Латвії та угорці, що жили в Чехословаччині, скликали в Женеві міжнародну нараду, головним завданням якої була підготовка Конгресу поневолених націй. Попередні женеvські зустрічі представників європейських національних меншин обмежувалися розглядом питань культурної автономії та вільного економічного розвитку. Редакція газети «Діло» висловила певний подив тим, що про самовизначення народів не говорилося, а на засіданнях розглядалися лише питання «становища окремих національних груп у європейській державі».

Порядок денний зборів 14 жовтня 1925 р. обмежувався чотирма пунктами: 1. Вітання запрошених; 2. Національна толерантність як принцип міжнародного права; 3. Цінність принципу самоврядування задля досягнення національного світу; 4. Завдання міжнародних організацій, зокрема Ліги Націй.

На основі підготовлених резолюцій наголошувалося на тезі: «Національна, культурна свобода, а також свобода віросповідання повинні знайти своє справжнє вираження в позитивних правових нормах. Кожна держава, на межах якої проживають інші національні групи, має забезпечити їм вільний культурний та економічний розвиток та можливість користуватися цивільними правами поряд із державною нацією. Кожна

національна група повинна мати право створювати та розвивати громадські інститути залежно від обставин – за територіальним чи особистим принципом. Захист цих прав є обов'язком Ліги Націй і всіх організацій, які поставили собі за мету збереження миру в усьому світі та спільного проживання народів»[16].

З цією платформою не погодились представники українців та білорусів. «Основи та напрями цих перших підготовчих зборів європейських національних меншин не можуть задовольнити підлеглі правлячим народам територіальні народи або їх великі гілки... Ті, хто скликає збори, є представниками вмілих національних груп, а потім, звичайно, нетериторіальні. Тож не дивно, що їхні вимоги спрямовані на національно-культурну автономію. Крім того, ініціатори цієї першої зустрічі європейських національних меншин хотіли б поширювати права законно та лояльно, а скоріше реалізувати права, що ґрунтуються на Тезах Союзу (держав Антанти.\) про захист національних меншин» [16]

Ініціатори зустрічі не розрізняли територіальні та нетериторіальні народи, великі та малі національні групи, а лише намагалися створити основу для мінімальних культурних прав недержавних народів. Незважаючи на розбіжність українських вимог із рішеннями зборів, українці не відмовилися від участі у підготовчих засіданнях Конгресу поневолених народів. Представники українців поставили собі за мету «поширити сферу діяльності Конгресу також на питання ширшого політичного значення, куди входили б вимоги та природні права територіальних народів» [16].

Представники українців у Польщі вважали, що женевська зустріч надасть імпульсу створенню єдиного фронту національних меншин та недержавних народів. Глава Українського парламентського представництва (УНР), член ЦК Української національно-демократичної спілки (ЦК УНДО) М. Черкавський заявив, що українці отримали інформацію про скликання Конгресу з великим ентузіазмом. інтерес. «Хоча згори, — заявив націонал-демократ, — фіксовані «рамки» Конгресу дуже вузькі, Конгрес має право

змінювати свою програму відповідно до побажань більшості. Але навіть якби з'їзд обмежився питаннями культури, тоді значення його було б велике» [25]

14 жовтня 1925 року розпочав роботу Європейський конгрес національних меншин. На організаційних зборах стверджувалося, що 30 груп, які заявили про бажання брати участь у ньому, визначили офіційних делегатів чи політичних лідерів. Зустріч очолив посол Словенії в італійському парламенті професор О. Вілфан. Обговорення внутрішнього становища окремих меншин, їхнього особливого становища, протестів заздалегідь виключено із програми Конгресу [16].

Після погодження порядку денного, для організації Конгресу було обрано вужчу комісію з 12 осіб. До нього входили українці, а також угорці, голландці, білоруси, поляки, євреї та німці. Наприкінці вступної зустрічі українці та білоруси виступили з пропозицією розглянути питання самовизначення народів, яке було негайно направлено до Комітету Дванадцятого Конгресу, який відхилив цю пропозицію. Тоді представники українців і білорусів виступили із заявою, в якій наголосили: «Ми, представники українського та білоруського населення, приєднаного до Польщі проти нашої волі, стверджуємо, що два наших народи, які населяють свою національну територію, становлять третину всієї Польської держави, створюють переважну національну більшість, якого ми прагнули повної реалізації прав на самовизначення, передбачених їх міжнародними законами». Вказане клопотання підписали Ф. Єремич, О. Левчановський, М. Черкавський та П. Васильчук. [18]

До реалізації цих вимог українці та білоруси брали участь у Конгресі у статусі спостерігачів. Аналогічну заяву зробив представник литовців.

За підсумками роботи з'їзду 15 жовтня 1925 р. було прийнято резолюції, у яких наголошувалося:

«Національна, культурна свобода є лише благо культурного світу як релігійного. Ця аксіома має бути визнана всіма як етичний принцип національних відносин і знайти своє вираження у позитивних державних

законах та засобах суспільного життя. Відповідно до нього, кожна держава, в межах якої проживають та інші національні групи, має надати цим громадянам право на вільний економічний розвиток, а своїм членам – повне користування всіма цивільними правами. Мета і практичне здійснення цих принципів створюють передумову порозуміння між народами, а отже, і передумову миру Європі» [19].

У той же час учасники Конгресу підтвердили необхідність дотримання прав цих національних груп на культивування своєї національної культури, створення політичних організацій реалізувати засади самоврядування. Резолюція була направлена Конгресом до Ліги Націй. Конгрес також висловив щире подяку всім міжнародним організаціям, причетним до вирішення проблеми національних меншин, і попросив їх «продовжувати свою роботу відповідно до своєї великої мети» [19].

В інтерв'ю «Ділу» член української делегації М.Черкавський так описав обставини оголошення української делегації:

«На відкритті конференції було вирішено, що кожне представництво має надати одному зі своїх членів до президії віце-президента. Тому у Президії знайшлося місце і нам, і білорусам. Коли після відкриття конференції дійшла черга до вибору президії і коли президент Вілфан звернувся до присутніх з проханням, чи має хтось намір зробити заяву, то ми зробили нашу заяву в наступному наказі: з переддекларативною промовою білоруською мовою виступив посол Єремич, заявивши, що його мову має перекласти німецькою мовою сенатор Левчанівська. Сенатор, переказавши зміст виступу Єремича, прояснив мотиви, за якими ми не можемо ні задовольнятися програмами зустрічей, ні брати в них участь, бо ми є національною більшістю на наших територіях, окупованих Польщею, бо є понад 6 мільйонів людей нашого населення, тому що міжнародне право гарантувало навіть більше, ніж територіальну автономію. Свою промову сенатор Левчанівська завершила читанням декларації, яка була письмово передана до президії»

Відповідаючи на запитання щодо конкретних наслідків цього з'їзду, М.Черкавський заявив: «Зараз важко прогнозувати, бо цей з'їзд був першим з'їздом національних меншин. Це називається т.зв. виконавчий комітет. Незважаючи на нашу заяву і на те, що ми були на з'їзді лише як спостерігачі, у виконавчому апараті було відведено два місця для нас і для білорусів»[19].

Другий конгрес національних меншин розпочався у Женеві 25 серпня 1926 року за участю представників 39 національних груп: 10 німців, 5 євреїв, 5 поляків, 3 українців, зокрема одного представника Підкарпатської України, 3 росіян, 3 угорці, 3 словенца, 1 литовська, 1 чехословацька, 1 лусуцько-сербська, 1 датська та 1 шведська. Найбільше національних груп прибуло з Польщі (було 6 національних польських груп), Чехословаччини – 5, з Румунії – 4, з Німеччини – 3, з Австрії – 2, з Італії – 2, з Югославії – 2, була 1 національна група. група з Данії, одна з Іспанії, одна з Угорщини. Секретар з'їзду працював у готелі «Вікторія» під керівництвом доктора Е. Амменде [25].

22 серпня 1926 року українська делегація на чолі з УНДО Д. Левицьким, заступником начальника ОНДО М. Черкавським О. Маричаком виїхала на з'їзд Організованих національних груп. За даними газети «Діло», українська делегація задалегідь заявила, що не братиме активної участі в Конгресі через принципові позиції, обмежить виступом із принциповою заявою, працюватиме як спостерігачі, намагатиметься зв'язатися з представниками поневолених народів та національними меншинами [25].

На Конгресі національних меншин було обрано чотири комісії: економічну, культурну, організаційну та правову політичну. Представники Ліги Націй у Женеві зберігали перед Конгресом нейтральну позицію [25].

Важливим підсумком роботи української делегації стало порозуміння між білорусами та литовцями, які зайняли спільну платформу щодо діяльності Конгресу. Д. Левицький, О. Маричак, М. Черкавський, Ф. Єремич, В. Залмескав від імені своїх делегацій висловили це у спільній заяві: «Як відомо, наші представники на першій конференції національностей у Женеві

минулого року виступили заяву про те, що вони не можуть брати активної участі в роботі Конгресу, але з причин, викладених у цій заяві, виборюють повну реалізацію права на самовизначення [112, с. 63]. З цієї причини наші представники подали заявку до фондів конференції за вказаним вище напрямком. Рада Конференції не прийняла наше подання. Основи цього річного Конгресу застрягли в тих же вузьких рамках, що й минулого року. З огляду на те, що право на завершення самого визначення націй, безумовно, є кінцевою основою для їхнього політичного розвитку та для мирного співіснування народів ми не можемо взяти участь у роботі з'їзду цього року» [25].

Робота Конгресу тривала три дні і торкнулася політичних, економічних і культурних поневолених народів. За підсумками лекцій та дискусій О. Маричак поділився своїми спостереженнями: «Референти та бесіди проходили за програмою Конгресу і змогли переконатися в тому, що вирішення проблем поневолених народів – навіть фактичних національних меншин – не допустив би усталеної платформи Конгресу» [25]

За винятком УНДО жодна інша українська політична партія не намагалася використати цей Конгрес. Лише представник Селянського союзу – П. Васильчук в окремому листі до секретаря з'їзду М. Амменде відмовився бути присутнім на з'їзді, вказавши причини, які роблять його присутність непотрібною [87, с. 102].

Третій Конгрес національних меншин відбувся 22–24 серпня 1927 року у Женеві. 1 серпня 1927 року українська, білоруська та литовська групи. Польща провела спільне засідання, і 3 серпня того ж року до президії Конгресу було надіслано листа з умовами співробітництва на IV Конгресі. В основу умов лягли декларації 1925 та 1926 років:

«1) припущення твердження про те, що участь у з'їзді цих груп не означає відмови від національно-політичного суперництва українського, білоруського та литовського народів. та їх право на самовизначення;

2) розширення дискусійних рамок Конгресу, які дозволяють лише теоретичні міркування щодо захисту меншин, щоб усунути розчарування та беззаконня поневолених народів в окремих європейських державах;

3) скасування вимог лояльності національних меншин до правлячої влади, на що вказувалося на дискусіях першого та другого Конгресу;

4) допуск двох представників названих груп до президії з'їзду. [17]

Третій Конгрес національних меншин у Женеві завершився виходом поляків та голландців з організації [119, с. 110]. Причиною цього рішучого кроку, згідно з офіційним комюніком сепаратистів, стала протидія німців прийняттю до Німеччини фризів і вендів (латвійських вендів) – двохтисячних меншин у Німеччині. За даними газети «Діло», «ініціаторами та засновниками цієї установи були німці, а потім балтійські німці, тобто найбільш лояльний елемент. Вони зібрали розрізнені меншини і пов'язали їх в одне ціле на платформі Версальського договору та його відгалужень. Непереможною святістю для них були межі, встановлені переможцями у Світовій війні. Зберігаючи межі сучасних держав, вони просунулися лише до розвитку малого трактату, але не на основі дійсності, живого життя, її потреб та постулатів, а на основі трансцендентальних розчленованих тез та формул. Коли ситуація дійшла до застою об'єднання національних меншин стало, таким чином, правою рукою, донором офіційної Ліги Націй, завданням якої було роздавити національне питання» [17].

4 вересня 1928 року у львівському єврейському щоденнику «Дер Морген» було опубліковано інтерв'ю з білоруським послом Ф. Єремичем, а також УНДО та головою УНР Д. Левицьким про їхню участь у Конгресі національних меншин. Білоруський представник підкреслив наступне: «Життя змусить Конгрес зайняти нову позицію, і лише переконаність у тому, що це станеться, може стати причиною моєї участі як представник Білорусі в цьому Конгресі. Однак прошу вас рішуче підкреслити у пресі, що наша участь у з'їзді не подвійна з чумою подальшої боротьби за повні права нашої нації» [4].

Політичні тенденції українців, які на своїй національній території не є меншістю, але більшість рухається зовсім в іншому напрямку, ніж напрямок цілей, які вважає Конгрес національних меншин. Я абсолютно чітко заявив у нашій декларації, і лише тому, що у нас, українців, немає навіть тих прав, за які бореться Конгрес національних меншин – ми беремо участь у ньому. Я хочу задокументувати, що ми змушені вперто боротися навіть за права, гарантовані міжнародними договорами» [4]

26 серпня 1929 р. відбувся V з'їзд національних меншин за участю представників 15 народів. Від Польщі приїхали глави ОНДО Д. Левицький та Д. Палієв, від українців – від росіян, від безпартійного блоку співпраці з урядом – Роскош та Богуславський, від євреїв – Грінбаум та Райх, від литовця – Тачик. Білорусь не брав участі у Конгресі. Польські меншини та Союз німецьких меншин також не взяли участі, оскільки виконавча влада Конгресу не виконала вимог для їхньої участі. У Конгресі взяли участь 8 німецьких груп, 5 єврейських, 4 російських, 3 угорські, а також каталонці, шведи, болгары, словенці, чехи та хорвати [120, р. 53].

До президії з'їзду увійшли такі представники: Д. Левицький – від українців (Львів), П. Шиман – від балтійських німців (Рига), М. Курчинський – від росіян (Ревель), Л. Мокін – від євреїв (Париж), Маснонов – від каталонців (Барселона), Г. Суло – від угорців (Прага) [120, р. 54].

Представники УНДО не поділяли позиції більшості представників національних меншин (насамперед євреїв, росіян, німців, угорців), які наголошували на своїй лояльності до країн, в яких вони проживають. Їхньою максимальною вимогою була культурна автономія в межах існуючих держав та кордонів [120, р. 55].

Вступ українців до організації на V з'їзді зустрів критику з боку багатьох українських партій, які визнали цей крок «фальшивим ходом, оскільки українська проблема в Польщі зведена до рівня дрібних проблем» [119, р. 97]. На ці заперечення учасник V з'їзду Д. Палієв відповів так: «Сам факт того, що ми через три роки відклали (відклали – авт.) вступ до

організації меншин, свідчить про те, що ми перебували під цим переглядом великих сумнівів. . Коли минулого року лідер UNDO вирішив нарешті вступити до організації, лише тому, що аргументів за введення було набагато більше, ніж проти». Українська делегація не залишила жодних сумнівів щодо легітимності своїх прагнень, але зустріла протести президента Конгресу про бажання «вирішити проблему національних меншин іншими способами». «Українська делегація в організації залишилася», - наголосив Д. Палієв [21].

На початку вересня 1929 року у Женеві відбулися установчі збори відбулося об'єднання, на якому були присутні десятки журналістів, які затвердили статут об'єднання та провели вибори. Правління Асоціації перебувало у Женеві. До Президії Товариства увійшли представники найчисельніших національностей. Головою організації одногосно було обрано пана Бобідняка, колишнього посла італійського парламенту, словенца з Італії. Членами Ради були такі представники: барон Ф. Ікскіл - від німців; Д. Палієв – від українців, Ф. Сундан – від чехів, І. Грінбаум – від євреїв, Б. Микільський – від росіян та інші. Завданням асоціації був захист професійних інтересів журналістів національних меншин [21].

2.3. Українське питання та Ліга Націй в умовах кризи версальської системи (1930-1934 рр.)

Українці, які проживали за межами Радянського Союзу, відреагували на звістку про голод в Радянській Україні засудженням свідомого знищення Москвою української нації та пропозицією допомоги постраждалим. Потенціал допомоги від голоду кількома мільйонам західних українців, які жили під владою Польщі, Чехословаччини та Румунії, а також значною українською діаспорою в Західній Європі та Північній Америці, не був незначним. Однак, на відміну від голоду 1921-1923 рр., який, після початкового заперечення, Ленін зрештою визнав і для якого він просив допомоги Заходу, Великий голод, який спалахнув через десять років режим

Сталіна відмовив у наданні допомоги, а всі пропозиції допомоги були розвинені як антирадянська пропаганда [41, с. 156]. Зірвано їхні спроби вести пряму мову з радянською владою українці висловлювали свої гуманітарні проблеми до міжнародних організацій, найвідомішими з яких були Ліга Націй (Ліга) та Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ). Документація про спроби українських та інших організацій лобювати Лігу та МКЧХ, а також подальше листування між МКЧХ і Союзом Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця СРСР (ТЧЧХ) збереглися в МКЧХ. Архіви в Женеві [47, с. 299]. Після розпаду Радянського Союзу цей матеріал став доступним для наукових досліджень.

7 липня 1933 року Микола Скрипник покінчив життя самогубством, і цей відчайдушний вчинок видатного радянського українського політика остаточно переконав західних українців, що для порятунку України від повного знищення потрібно шукати допомоги на Заході. 16 липня відбулася нарада українських депутатів польського Сейму з різними українськими організаціями Польщі, а через дев'ять днів разом із представниками сорока чотирьох політичних, академічних, економічних і суспільних групи створили Український Громадський Комітет Порятунку України (УГКУ) під головуванням голови Української парламентської репрезентації д-ра Дмитра Левицького. Було призначено виконавчий комітет із Зеноном Пеленським як секретарем та Міленою Рудницькою як одним із заступників голови [115, р. 132]. Невдовзі Пеленському та Рудницькій доручили закордонні місії. УГКРУ налагодила робочі стосунки з українськими організаціями Західної України та українською діаспорою. Останній вже мав контакти з МКЧХ та Лігою ще з часів незалежності України. 20 липня Олександр Шульгін (О. Шульгин), колишній міністр закордонних справ України, а нині президент Вищої ради українських емігрантів, написав Максиму Губеру, президенту МКЧХ, щоб звернути його увагу на голод у Радянській Україні [48, с. 179]. На це поскаржився Шульгін.

Кордони України були закриті з Польщею, Румунією і навіть Росією. Оскільки допомога із Західної України була заблокована, він наполягав на тому, щоб зусилля з організації сім МКЧХ має надати допомогу. Чотири дні потому митрополит Андрей Шептицький, Глава Української Греко-Католицької Церкви, та шість єпископів оприлюднили заклик до «християн світу» приєднатися до протесту проти вбивчого голоду в радянській Україні та організувати допомогу її голодуючому населенню [115, р. 155]. Заклик прелатів отримав широкий розголос в українській та закордонній пресі та привернув значний резонанс. Тим часом німецька організація «Bruder in Not» (Брат у біді) відповіла допомогою на виставку в Німеччині листів голодуючих німецьких фермерів у Росії і Україна. 2 серпня Швейцарський Червоний Хрест у Берні поінформував МКЧХ про кампанію в Німеччині та запитав, чи МКЧХ ініціює аналогічну акцію, в якій могли б брати участь національні товариства Червоного Хреста [116, р.199].

У серпні українська діаспора активізувала свої зусилля з інформування Заходу про катастрофічні обставини радянської України. Старий український соціаліст П. Феденко відніс послання на Міжнародну конференцію Трудового і Соціалістичного Інтернаціоналу, а О. Шульгин і Микола Лівницький поїхали на засідання Ліги стародавніх борців, обидва проходили в Парижі. Делегація українських студентів поширила інформацію на 13-му Всесвітньому конгресі католицького студентського руху Pax Romana, який пройшов у Люксембурзі [115, р. 165]. Українська жіноча організація зв'язалася зі своїми західними колегами. Українське повідомлення потрапляло в західні газети. Усе це згодом створило б додатковий тиск на МКЧХ. Зусиллям українців допоміг розголос хвилюванню видатних західних духовних лідерів. 19 серпня, у відповідь на прохання Шептицького, підкріплений свідченнями очевидців британського журналіста Гаррета Джонса та німецького економіста д-ра Евальда Амменде, кардинал Теодор Іміцер із Відня видав власний заклик «До християнського світу». Предстоятель Австрійської Католицької Церкви говорив про голод в

Радянському Союзу українців, росіян та інших національностей, але наголошував на загрозі повторних конфіскацій зерна, особливо в Україні та на Північному Кавказі. Звернення кардинала про допомогу було адресоване особливо Міжнародному Червоному Хресту [80, с. 399].

23 серпня Австрійський Червоний Хрест надіслав копію прохання Інніцера, опубліковану у віденській газеті Reichspost, і попросив надати додаткову інформацію. Того ж дня д-р Евальд Амменде, секретар Європейського конгресу національностей, організації, що представляє національні меншини Європи, передав д-ру Губеру звернення митрополита Шептицького та кардинала Інніцера, а також додав власний меморандум про умови голоду. Німецький консул у Києві нещодавно повідомив Амменде, що 1,5 мільйона людей уже померли від голоду, а ще мільйони помруть в Україні та на Північному Кавказі. Амменде закликав МКЧХ, як найпрестижнішу гуманітарну організацію, організувати допомогу для СРСР. Тижнем пізніше Ліга товариств Червоного Хреста (LRCS), федерація національних організацій Червоного Хреста, звернулася до МКЧХ із запитом щодо чуток, що поширювалися в пресі, про «нібито» голод в СРСР і звернення кардинала Інніцера, з претензіями на МКЧХ [19, с. 445].

Голод застав МКЧХ зненацька і поступово став важким питанням для організації, яка мала свого представника в Москві і прагнула підтримувати добрі стосунки з непростим режимом. У 1921-1923 рр. організація брала активну участь у радянській допомозі голодуючим, а пані Фер'єре, яка була членом Комітету, тоді організовувала народні кухні в Україні.

Але тоді до Заходу звернулися по допомогу. З радянської влади в 1932-1933 роках не надходило жодного звернення про допомогу голодуючим. Що МКЧХ мав сказати своїм прохачам? Комітет обговорив це питання на своєму засіданні 24 серпня і визначив чотири перешкоди для початку кампанії допомоги: 1) Радянський Союз не вимагав іноземної допомоги, 2) необхідно було б сплатити митні збори; 3) гроші можна було знайти деінде, щоб нагодувати голодуючих; 4) голод видавався наслідком радянської

економічної політики. 6 вересня Комітет зустрівся з Вольдемаром Верліном, представником МКЧХ у Москві.

Ще в липні Шульгину повідомили, що МКЧХ чекає роз'яснень від свого представника в Москві. Тепер звіт Верліна про його роботу в СРСР у 1928-1933 роках лише посилив небажання Комітету брати участь у будь-якій радянській кампанії допомоги голодуючим. Того дня МКЧХ відповів швейцарському та австрійському Червоним Хрестам у повній конфіденційності, що після повторного розгляду питання він вирішив (посилаючись на причини, згадані вище), що неможливо організувати будь-яку колективну акцію допомоги, але лише перекази індивідуальної допомоги. [115, р. 168] Відповіді МКЧХ на лист Амменде немає, але в ній, безсумнівно, повторюються ті самі аргументи.

Оскільки негативне рішення МКЧХ трималося в секреті, звернення продовжували надходити від різних організацій і приватних осіб. Звернення від 15 вересня, надіслане від імені групи російських організацій у Варшаві, благало допомогти голодуючим. Наступного дня Європейська Федерація Закордонних Українців (ЄФУА) не лише звернулася до МКЧХ з проханням організувати міжнародну допомогу, а й оголосила про створення Українського Червоного Хреста для збору коштів для допомоги голодуючим (Док. 9). 28 вересня МКЧХ відповів російській організації, використовуючи ті самі аргументи проти колективних дій, які він надіслав швейцарському та австрійському Червоним Хрестам, і, погоджуючись надати індивідуальну допомогу, попросив зберегти цю інформацію конфіденційною. Подібний негативний лист було надіслано до ЄФУА. Крім того, українську організацію було попереджено, що вона не має повноважень створити орган Українського Червоного Хреста і що МКЧХ не може визнавати організацію під такою назвою, якщо вона не була «офіційно визнана її урядом» [115, р. 170]

Більше успіху українці мали поза вузькими стінами організацій Червоного Хреста. 16-19 вересня у столиці Швейцарії пройшло щорічне

засідання Конгресу європейських національностей (CNE). У конференції взяли активну участь кілька українців, у тому числі двоє парламентарів з Польщі та двоє з Румунії. Радянський голод порушили перші два головні доповідачі на початку конференції. Д-р М. Курчинський, який представляв росіян Естонії, говорив про Росію, жодного разу не згадуючи Україну, але його згадка про жахливий голод, особливо в «Південній Росії», очевидно вказувала на Україну. За допомогою д-ра Амменде та німецької делегації з Латвії Мілені Рудницькій дозволили виступити наступною, і зробити це без будь-яких обмежень [19, с.456]. Український делегат описав економічну трагедію в Україні, пояснив національне переслідування українців з боку комуністів і критикував західні держави, які зближуються з радянським режимом і закривають очі на його злочини в Україні. Виступ Рудницької та лобювання українців мали свою винагороду. Преса підхопила історію, і Конгрес ухвалив спеціальну резолюцію про голод і доручив Президії особисто передати послання Лізі Націй. Однак можливо, що резолюція так і не дійшла до Мовінкеля, оскільки її не було серед матеріалів, які він пізніше надіслав до МКЧХ. Рудницька зазначає у своїй книзі, що і президент МФУ, і секретар Ліги були проти критики з боку українців Радянського Союзу [41, с.214].

Побачивши небажання МКЧХ долучитися до радянської допомоги голодуючим, українці тепер зосередили свою увагу на Лізі Націй, Рада якої мала зібратися наприкінці вересня. Делегати конференції виїхали з Берна до Женеви та приєдналися до посланців українських організацій у Західній Європі. Мілені Рудницькій вдалося обійти секретаріат Ліги на чолі з французом Аvenoлем, вороже ставлення якого до вимог українців вона пояснювала зближенням Франції з Радянським Союзом. Раніше вона налагодила добрі стосунки з Рольфом Андвордом, представником Норвегії в Лізі, який з розумінням поставився до становища українців і влаштував Рудницькій аудієнцію у прем'єр-міністра Норвегії [115, р. 166].

Йохан Людвіг Мовінкель тоді обіймав посаду президента Ліги Націй. Будучи переконливим оратором, Рудницька, мабуть, представила українську справу дуже переконливо, оскільки вона змогла вимагати найбільшої підтримки від голови цієї всесвітньої організації. Невдовзі Мовінкель отримав листи від Мілени Рудницької та Зенона Пеленського, представників Українського Центрального Комітету у Львові, Олександра Шульгина від Українського національного уряду в екзилі та д-ра Дмитра Андрієвського з Європейської федерації Закордонні українці [41, с. 215]. Було також багато інших листів і телеграм, а також українці постачали Лізі меморандуми та інші матеріали про трагедію.

За словами Рудницької, Мовінкель особисто допоміг підготувати справу до засідання Ради, отримавши підтверджувальні листи від важливих міжнародних організацій. Знову стала в нагоді особиста дружба; Рудницька звернулася до Марджері Корбетт Ешлі, президента Міжнародного альянсу за сумарність і рівні права, яку вона добре знала і яка тоді була в Женеві, головуючи на засіданні Комітету зв'язків міжнародними жіночими організаціями. Міс Корбетт Ешлі запросила її виступити на зборах. У результаті Комітет зв'язку одностайно проголосував за «благання» Ліги про допомогу Україні [116, р. 214]. Листи підтримки також надіслали Міжнародна конференція ветеранів війни та інші західні та українські організації. Міжнародна злагода проти злого інтернаціоналу надіслала Мовінкелю ряд документів про радянський голод. [39, с. 145]. Щоб протистояти зростаючій підтримці українського звернення, радянські прес-агенти в Женеві поширювали матеріали, що заперечували голод, провокуючи Шульгина привернути увагу Мовінкеля до цієї останньої спроби дезінформації [120, с. 61]. Незважаючи на спротив Секретаріату, Мовінкель використав свою прерогативу, щоб поставити проблему українського голоду на порядок денний закритого засідання Ради 29 вересня. Думки учасників щодо того, що має робити Ліга, розділилися, і остаточно було вирішено доручити справу МКЧХ. Наступного дня Мовінкель особисто передав

підбірку з чотирнадцяти листів і телеграм від різних українських і міжнародних організацій до Міжнародного Червоного Хреста, а в особистому зверненні до МКЧХ благав приділити увагу голодуючим українцям, яких вони заслуговують [80, с. 410].

МКЧХ не міг проігнорувати офіційний запит Ліги Націй, особливо тому, що стало відомо, що Ліга звернулася до Міжнародного Червоного Хреста з проханням надати допомогу радянським голодуючим. На 3 жовтня Жорж Вернер, віце-президент МКЧХ, написав Мовінкелю, що комітет збереться через два дні, щоб розглянути це питання, і пообіцяв тримати його в курсі. Через два дні паризька щоденна газета *Le Matin* поінформувала своїх читачів про останні події в Женеві щодо голоду в Україні та, на основі телефонної розмови з президентом МКЧХ, висловила припущення, що перед ухваленням будь-якого рішення женецька організація, ймовірно, захоче зв'язатися з ARCRCС в Москві [115, р. 165]. Комітет Червоного Хреста зібрався того самого дня під головуванням віце-президента Вернера за відсутності доктора Губера. З протоколу зустрічі випливає високий ступінь незадоволення тим, що Ліга «вивантажила» цю проблему на колінах МКЧХ. Якщо ARCRCС визнає існування голоду та прийме іноземну допомогу, МКЧХ зіткнеться з проблемою збору необхідного капіталу і водночас піддасться звинуваченню в тому, що він грає на руку радянській владі, ввозячи іноземну валюту в країну. Швидше за все, Радянський Союз відмовився б від іноземних, оскільки Едуард Ерріо, французький політик, стверджував, що Україна має чудовий урожай. МКЧХ ризикував втратити довіру, а позиція його представника в Москві була б під загрозою. Дозволивши допомогти на зустрічі, Верлін поставив під сумнів дійсність документів, надісланих до МКЧХ Мовінкелем, і після відповіді Уорнера, що вони «більш ніж підозрілі», заявив, що вся справа була політичним маневром. Комітет вирішив зібратися через тиждень, щоб завершити проект листа МКЧХ до ARCRCС і спланувати подальші дії. Того ж дня було

опубліковано короткий прес-реліз з цього приводу, а наступного дня цю історію оприлюднили Le Matin та інші газети [80, с. 407].

Українці знову звернули увагу на МКЧХ. 4 вересня Жорж Яковлів, голова брюссельського Українського комітету допомоги голодуючим Україні та Кубані, написав від імені усіх українських емігрантських організацій Бельгії [115, р. 165]. Від 6 до 12 жовтня сім українських товариств надіслали телеграми і три написали листи. Телеграми надіслали Союз студентів Ула•аїни Лувенського університету Союз українців Люксембургу, Європейська федерація українців (Брюссель), Союз українців Серен (Бельгія), Союз українців м. Льєж. та дві українські організації з Відня. У телеграмах висловлювалася вдячність МКЧХ за те, що він взявся за справу допомоги українцям, голодуючим, і бажання успіху. Листи надійшли від Жіночого Товариства та Українського Студентського Товариства «Січ», обидва з центром у Відні, а також від Українського Комітету Великого Герцогства Люксембург. Було також два листи від неукраїнців, один з Портсмута, Англія, а другий від грека, який живе в Парижі. Російська еміграція надіслала одну телеграму з Парижа, в якій одинадцять політичних та інтелектуальних діячів просили МКЧХ врятувати голодуюче населення Росії, а особливо найбільш постраждалі райони: Україну, Північний Кавказ, Кубань, Урал, Західний Сибір і Нижню Волгу [94]. Подібну телеграму від тієї ж російської групи отримав Мовінкель і надіслав до МКЧХ разом із листом від Єлизавети Скоропадської, вдови українського гетьмана Павла Скоропадського.

Саме в такій атмосфері Комітет зібрався 12 жовтня, щоб завершити роботу над листом МКЧХ до ARCRCSS. Протокол зустрічі показує певний розкол думок і домінуючу присутність Веріна, представника МКЧХ у Москві, якого запросили взяти участь. Макс Губер, який був відсутній, хотів би, щоб у листі були прямі посилання на шляхи та засоби можливої допомоги. Вернер, який головував на зустрічі, пояснив, що речення (про добрі стосунки МКЧХ з ARCRCSS) було додано, щоб заспокоїти страхи

Веріна [115, р. 171]. Верін знайшов саму ідею листа дуже неприємною і спробував пом'якшити її вплив. Було вирішено підкреслити гуманітарну сторону інтересів МКЧХ і «чудові відносини» між двома організаціями. Більшість членів віддали перевагу не зобов'язуючому зверненню як щодо обговорення голоду, так і щодо можливої допомоги голодуючим.

Того ж дня д-р Макс Хубер, президент МКЧХ, підписав офіційний лист на ім'я Абея Енукідзе, президента ARCRCRCS. Губер запитував про твердження про голод, який, здається, лютував у деяких регіонах СРСР, зокрема в Україні та на Північному Кавказі. Він додав, що прохання про роз'яснення в цьому питанні надійшло від пана Мовінкеля, президента Ліги Націй, і що МКЧХ вирішив запитати свого радянського колегу, чи було це занепокоєння обґрунтованим. Обережно сформульований, щоб не образити чутливість адресата, лист мав мізерний успіх для тримісячної кампанії, яку проводила українська (і меншою мірою російська) організація, щоб перемогти Лігу Націй і Міжнародний комітет [41, с. 215]. Червоного Хреста для організації західної допомоги голодуючому населенню СРСР. Тим не менш, повідомлення про лист МКЧХ привернуло увагу до трагедії та відродило надію на гуманітарну дію.

Висновки до розділу

Протягом 1919-1934 українці, через свої органи влади і самоуправління, неодноразово звертались до Ліги Націй аби задовольнити свої національні і політичні права. Зокрема, у 1919-1921 рр. були сподівання на визнання незалежності усїєї України. У 1920-1923 рр. також були сподівання на утвердження мандату Ліги Націй у Галичині і надання їй автономії і міжнародного захисту. Але провідні країни не були зацікавлені у захисті прав українців. Протягом 1923-1929 рр. українці були постійними учасниками Конгресів національних меншин, вели перемовини із

керівництвом Ліги щодо постійного статусу для себе, захисту прав українців у Польщі. Але ЛН не мала реальних важелів впливу на європейські держави, тому попри сподівання українців, не змогла захистити їх права. Протягом 1929-1934 рр. ситуація сильно погіршується, оскільки Європа через економічну кризу переживає значні політичні потрясіння і починає готуватися до нової війни. Деякі держави були зацікавлені у дипломатичних і економічних відносинах із СРСР, навіть попри реальні факти голоду в країні. Ліга Націй утрималась від визнання факту Голодомору, що остаточно поховало будь-які сподівання українців на цю організацію.

РОЗДІЛ III. СПІВПРАЦЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА ЛІГИ НАЦІЙ

3.1. Союз товариств Ліги Націй: структура і напрями діяльності

Ідея утворення міжнародної ліги вперше була озвучена не Вудро Вільсоном, а британськими діячами і дипломатами. Зокрема, члени соціалістичного Фабіанського товариства виступали за створення «міжнародної ліги», яка б мала забезпечити мир і порядок у повоєнному світі. Наприклад, у 1915 р. в Британії було засноване Британське товариство ліги націй – перша організація із подібною назвою. Протягом 1917-1918 рр. активність пацифістського руху в країнах Антанти зростала, у 1918 р. в Британії було засновано Асоціацію вільного об'єднання націй, котра об'єднала навколо себе усі подібні організації [114, р. 40]. У 1917 р. було підготовлено проект першої Ліги націй, у якому взяли участь британські діячі і дипломати, зокрема Роберт Сесіль, що відіграє ключову роль у формуванні ЛН. У січні 1918 р. прем'єр Ллойд-Джордж опублікував «Мирну декларацію», котра багато в чому співпадала із «Чотирнадцятьма пунктами» В. Вільсона [102, с. 118].

Однак британські громадськість була більше зацікавлена в утворенні миротворчої системи у Європі, аніж американська, через значні втрати у війні. Саме британські громадськість виступала ініціатором утворення подібної організації. Навіть після того, як уряди Антанти домовилися про утворення Ліги Націй, британські діячі наполягали на утворенні своєрідного громадського союзу, котрий мав висловлювати не урядові, а громадські інтереси усіх народів. Це мала бути організація, побудована на кшталт Міжнародного Інтернаціоналу – об'єднання соціалістичних та анархістських партій усього світу, але в її основі не класовий чи політичний принцип, а скоріше волонтерський [116, р. 48]. В першу чергу, британські інтелектуали

виступали як представники пацифістського руху і прагнули до загального роззброєння і демілітаризації усіх країн світу.

На кінець Великої війни, в декількох британських товариствах і асоціаціях уже налічувалося понад 3 тис. членів цього руху. Остаточне утворення Товариства Ліги Націй відбулося 10 жовтня 1918 р. у Лондоні, коли в Парламенті виступив із промовою міністр іноземних справ Британії лорд Е. Грейв, котрий офіційно проголосив про необхідність утворення «асоціації націй». 24 жовтня із депутатів було утворено окрему депутатську групу «Товариства Ліги Націй», котра мала б представляти країну на майбутній Паризькій мирній конференції у якості послів до майбутньої ліги [116, р. 66]. Очолив цю групу лорд Селбом – зять Роберта Сесіля. У листопаді до Товариства приєдналися усі інші «ліги» та «асоціації» таким чином утворення ТЛН було завершено. Голову ТЛН став Мюррей – один із піонерів цього руху у Британії. Організація добре фінансувалась за рахунок британського і американського капіталу, великої кількості волонтерських пожертвувань з-боку багатьох громадських організацій. Загальна кількість членів ТЛН на кінець 1918 р. складала 3841 особа [118, р. 66-67].

Одразу після утворення британського ТЛН, почалося формування міжнаціональних об'єднань і товариств. Британські активісти вирушили до Парижу, Риму та інших європейських міст. У Парижі почала роботу мирна конференція і саме там було проведено перші конференції, на які запрошували делегації членів Антанти. Зокрема, через перемовини із французами було утворено Французьке Товариство ЛН, яке очолив Леон Буржуа – колишній прем'єр-міністр Франції [88]. Також на цій зустрічі було обговорено майбутні вимоги до «Великої четвірки», до вимог доєдналися представники Італії, Бельгії, Румунії, Китаю, Сербії та США. Всього було обумовлено 7 пунктів, але основний – щодо майбутнього роззброєння і звернення з цією вимогою до «Великої четвірки» було відкладено до утворення Ліги Націй. Вимоги ТЛН стали основою для укладення Статуту Ліги Націй [118, р. 66].

У різні способи Союз намагався посилити співпрацю між товариствами Ліги. Протягом 1919 року він допомагав утримувати офіс міжсоюзницького товариства в Парижі. Він започаткував огляд британської та іноземної преси, який розсилався французьким, американським та італійським групам у надії, що вони зможуть відповісти рецензіями на власні газети. Він також заохочував ідею про створення постійної організації добровільних товариств для розробки спільної програми на майбутнє [64, с. 227].

У зв'язку з подіями 1919 року ця інтернаціоналістична спрямованість була корисною для того, щоб зробити незалежність Союзу від уряду більш надійною в очах лівих. Оскільки Рамзі Макдональд та інші критикували мирне врегулювання, яке підтримував Союз, це було важливо. СТЛН також був запрошений, але не був присутній на Бернській конференції Другого Інтернаціоналу в січні 1919 р., до якої входили представники Німеччини та нейтральних країн [104, с. 41]. Критично налаштовані ліві, які були там, могли говорити з таким авторитетом, якого бракувало Союзу.

Ця ситуація стала ще одним приводом для Союзу наполягати на створенні постійної міжнародної неурядової групи, підлеглої Лізі Націй. Коли конференція асоційованих товариств зібралася в Брюсселі з 1 по 3 грудня 1919 року, на якій були присутні понад 100 делегатів із шістнадцяти країн, така організація була заснована. Делегація ЛН на чолі з Девісом і Віллоубі Дікінсонами повернулася додому досить пригнічена тим, як все склалося. По-перше, Союз зазнав невдачі у своїх зусиллях заснувати новий «союз товариств» у Женеві, де знаходиться Ліга [104, с. 42].

Натомість численні представники французьких і бельгійських пацифістських груп на зустрічі — окрім своїх делегатів товариства Ліги, французи та бельгійці також надіслали багатьох інших груп — переконалися, що вона має базуватися в Брюсселі. Відсутність американських і скандинавських представників також затьмарила подію для делегатів Союзу, які наполягали на тому, щоб не було досягнуто остаточних висновків чи організаційних правил, доки не будуть проведені консультації з відсутніми.

Ще сильніше дратувало те, що більшість інших делегатів не погодилися з ідеєю ЛН щодо їхньої місії [105, с.6]. Британці хотіли приступити до роботи щодо формування програми та заохочення розвитку великих та активних союзів у всьому світі. Замість цього вони скаржилися на те, що «багато праці було присвячено проголошенню абстрактних принципів і пропозиціям, що належать виключно до компетенції Ліги Націй».

Це вказувало на проблеми, які перешкоджали роботі Союзу Товариств Ліги Націй, протягом багатьох років. Не те, щоб британці ніколи не досягали свого. Сесія зрештою очолила групу, вона нарешті переїхала до Женеви, і успіх СТЛН дійсно дав їй провідну роль у Федерації [105, с. 4-5]. Однак Федерація ніколи не втілювала змісту ідеал міжнародної співпраці у формуванні світової громадської думки. Вона, як і сама Ліга, завжди остерігалася образити уряди, щоб просувати послідовну політику. Громади-члени загалом не змогли ефективно мобілізувати громадську думку вдома чи вплинути на прийняття рішень у своїх власних урядах. Успіх, якого досягла Конференція міжсоюзницьких товариств у 1919 році, тоді вводив в оману [114, р. 76]. Безумовно, добровільні товариства допомогли втілити угоду в життя. Але їхні маніфести та депутації мали значення лише тому, що вони добре вписувалися в плани офіційних спонсорів Ліги.

Президент Вільсон, звичайно, був найвидатнішим із них. Однак Вільсон викликав у своїх британських однодумців занепокоєння, головним чином тому, що він не був дуже зацікавлений у їх проектах. Брайс безуспішно намагався переконати президента скликати неофіційну попередню зустріч для розробки планів Англо-американської ліги. 30 керівникам СТЛН вдалося побачити Вільсона під час його візиту до Англії в грудні 1918 року. Мюррей зустрівся з ним у Букінгемському палаці, а депутація на чолі з Греєм і Асквітом (колишнім прем'єр-міністром, а згодом віце-президентом СТЛН) провела з ним зустріч в американському посольстві [116, р. 142]. Президент був надихаючим, хоча він викликав у Мюррея незручність, коли той хвалився тим, яким він може бути впертим.³¹ Грей

спробував продовжити, написавши полковнику Хаузу, помічнику Вільсона, запевнивши його, що британська громадськість підтримує Лігу. Грей був обережний щодо труднощів, пов'язаних з договором, що включає Ліга може зіткнутися в Сенаті США, але він спонукав президента спробувати «найконкретнішу форму Ліги Націй і найбільш далекосяжну, яку можна створити на Мирній конференції» [112, с. 56].

Під час мирної конференції лідери СТЛН залишалися у невизначеності щодо американського лідера. Вільсон підтримував відкрити Мейсі, але тепер він зустрівся з Клемансо та Ллойд Джорджем за зачиненими дверима. У січні 1919 року новий друкований орган Союзу, *The League of Nations Journal*, намагався висловити надію щодо лідерства президента, але був змушений визнати, що «ми все ще не знаємо точного характеру та масштабу пропозицій президента Вільсона». Прихильники Ліги довіряли намірам Вільсона, але боялися, що він погано веде свою справу [107, с. 155].

Наприкінці 1918 року Сесіл пішов у відставку з посади військового міністра, але сказав, що він все ще підтримує уряд Ллойд Джорджа, за винятком єдиного питання, яке призвело до його відставки --- ліквідації церкви в Уельсі. Його доволі загадкова відставка та активне захоплення Лігою відрізняли його від колег-міністрів. Він все ще був очевидним вибором для британської секції Комісії Ліги Націй у Парижі. Сесіл створив дорадчий комітет на чолі з лордом Філімором, щоб підтримувати його зв'язок із прихильниками Ліги, поки він працював над угодою. Мюррей, Вілбагі Дікінсон, Дейвіс і Альфред Ціммерн були включені й підтримували зв'язок СТЛН з роботою в Парижі [107, с. 156]. Профспілковим лідерам було легко підтримати Сесіл. Їхні пропозиції були дуже схожі на його, за винятком кількох пунктів, пов'язаних із функціями Асамблеї Ліги та СудуСправедливості.

Уряд Ллойд Джорджа не мав чіткої стратегії щодо створення Ліги. Комітет Філімора, спонсорований Міністерством закордонних справ, виступив із закликом про санкції, але його доповідь ніколи не була прийнята

як офіційна політика. Колективна безпека була предметом суперечки в Уайтхоллі. Сер Ейр Кроу, високопосадовець Міністерства закордонних справ, відповів на перші пропозиції Сесіла щодо Ліги в 1916 році гострою критикою цієї ідеї [118, р. 66]. Як, стверджував він, можна очікувати, що нації дотримуватимуться бойкоту чи будь-якої іншої санкції для колективного примусу, якщо їм доведеться ризикнути піддатися нападу з боку могутніх сусідів? До моменту мирної конференції більшість офіційних осіб визнали необхідність Ліги, але вони не дійшли згоди щодо того, яка саме структура потрібна.

Сесіл віддалявся від центру влади в мінливій коаліції Ллойд Джорджа, але він все ще міг ефективно наполягати на сильній Лізі. Він міг розраховувати на підтримку СТЛН та важливого блоку однодумців, який він представляв. Що більше сприяло його успіху, так це бажання прем'єр-міністра заспокоїти Сполучені Штати [118, р. 67]. Ллойд Джордж сподівався використати британську стратегію компромісів у питанні Ліги, щоб поступитися американській співпраці в сферах, які він вважав справді життєво важливими.

У ці вирішальні перші роки курс Союзу встановлювався кількома ключовими лідерами: головним чином Сесілом, Греєм і Мюрреєм. У суспільній свідомості організація стала нерозривно пов'язана з їхніми іменами. Рядове членство, яке швидко зростало і постійно змінювалося, було важко знайти. Але кожен читач газети, кожен політик мав власний образ Сесіла. Син прем'єр-міністра та носій одного з найвидатніших імен у британській політиці, Сесіл мав готовий образ для себе ще до того, як став енергійним лідером військового часу як парламентський заступник міністра закордонних справ і міністр блокади [116, р.75]. Його відставка з релігійних питань і його помірно прогресивні погляди, можливо, вважалися ексцентричними, але Сесілу був відомий своєю ексцентричністю, тому це не зіпсувало імідж.

Грей, який фактично створив СТЛН, наполягаючи на об'єднанні двох конкуруючих товариств, наприкінці війни мав кращу репутацію, ніж Сесіл. Проте, хоча він був лише на два роки старший (народився в 1862 році), його громадська кар'єра, здавалося, майже закінчилася саме тоді, коли Сесіл ставав найбільш активним. Його невпинно зростаюча сліпота, яка вже була очевидною, коли він був міністром закордонних справ, обмежувала його [114, р. 123]. Тому його роль президента СТЛН з 1918 р. до смерті в 1933 р. не була активною. Він також не був дуже активним у політичному житті. Він утримував лідерство лібералів у Палаті лордів (проти опозиції Ллойда Джорджіта) лише до 1924 року. Його думку високо цінували ті, хто мав повсякденний контроль, але він рідко був присутній на зборах, депутаціях та інших діяльності в офісах Союзу в Лондоні [118, р. 69].

Гілберт Мюррей, віце-президент, а потім з 1923 по 1938 рік голова виконавчого комітету СТЛН, на перший погляд, був дивним компаньйоном для Сесіла та Грея. Ймовірно, найвідоміший класик свого покоління, він займав посаду професора Оксфордського університету. Народився в Австралії в 1866 році, ірландець за походженням, Мюррей приїхав до Англії хлопчиком; як Сесіл і Грей, він навчався в Оксфорді. Його одруження з леді Мері Говард, дочкою графа Карлайла, наблизило його до верхівки деяких вігів, але його академічні обов'язки спочатку залишали йому мало часу для політики. Проте він був активним членом Ліберальної партії, і з початком війни особливо зацікавився міжнародними справами [114, р. 51].

У 1915 році він опублікував книгу, в якій захищав зовнішню політику Грея від критики з боку тих, кого він називав «прихильниками Геннана». спонукало Бертрана Рассела відповісти, який назвав книгу Мюррея «продуманим захистом Грея», зробленим «під опікою Офісу Форда». Незабаром у Мюррея виникли проблеми з Уайтхоллом. Його схвалення листа Ленсдауна (і мир без перемоги) і критика імперіалістичного екстремізму військового кабінету змусили Бальфура, міністра закордонних справ, попросити повернути похвальний лист, який він раніше дав Мюррею.

Підданий критиці в деяких газетах за «пацифізм» і навіть «більшовизм», Мюррей заперечував, що його погляди були просто поглядами «середнього ліберала без міністерства» [113, р. 84].

Після війни Мюррей поринув у роботу на підтримку Ліги. Він пішов по стопах Седла, прийнявши призначення представляти Південну Африку делегатом у Женеві з 1921 по 1923 рік [108]. Він також брав активну участь у спонсорованій Лігою. Комітет з інтелектуального співробітництва в 1922 році, і після Анрі Бергсона був президентом цього органу протягом восьми років. І він зайняв вимогливу посаду голови СТЛН, приїжджаючи двічі на тиждень з Оксфорда до Лондона, щоб відвідувати зустрічі та контролювати роботу в штаб-квартирі. Його оксфордський друг і колега Г. А. Л. Фішер назвав «майже публічним скандалом» те, що видатний грецький вчений Європи так багато займався питаннями Союзу. Він уміло грав роль модератора й арбітра в Grosvenor Crescent, штаб-квартирі Союзу, відповідаючи на незліченні листи, вирішення кадрових і фінансових проблем [114, р. 49].

Сесілу, Грею та Мюррею здавалося очевидним, що завдання — організувати громадську думку й не губитися в доктринальних дискусіях щодо міжнародних справ. Якби достатньо людей приєдналося до СТЛН, тоді його лідери говорили б авторитетно, і думку можна було б втілити в дію. Було сподівання, що члени будуть добре поінформовані та готові активно працювати у своїй філії, але від них не вимагатимуть нічого, крім сплати членських внесків. У будь-якому випадку вони відобразатимуться в списках членів, і лише це матиме свій ефект. Союз намагався зробити своє звернення якомога ширшим на тлі фінансової потреби [118, р. 69].

Відповідно, це підсилювало уявлення про те, що вона була в центрі політичного спектру. Його журнал у передовій статті за січень 1920 року зазначав, що в Британії існує три школи думки — традиціоналісти, революційні соціалісти та ті, що покладаються на Лігу Націй. [116, р. 78] Це підкреслило дилему розумного члена Ліги, який опинився між

екстремістами. Традиціоналісти асоціювали б його з соціалістами, тоді як соціалісти відкинули б його як ще одного типу капіталістів-мілітаристів. Одна з проблем такого акуратного групування полягала в тому, що людям вдавалося, як тоді, так і зараз, мати багато суперечливих думок одночасно.

Щоб визначити свою центристську позицію, СТЛН відійшов від своїх воєнних попередників. Вона намагалася продати Лігу суспільству як, по суті, найкращий страховий поліс, який могла купити Імперія. «У нас невелика армія і величезна імперія. Для нас надзвичайно важливо зберегти наш статус-кво за допомогою мирних методів арбітражу та міжнародного співробітництва, а не шляхом утримання армій і флотів, які повернення до рівноваги сил би зберегло. сила на нас» [116, р. 76]. Потенційне суперництво між Імперією та Лігою за лояльність англійців, суперництво, яке часто обговорювалося в Бівербрукській пресі, змусило СТЛН ще більш рішуче показати, що конфлікту не потрібно існувати.

Мандатна система, встановлена відповідно до Пакту, не лише принесла території Британії; це був механізм вдосконалення. Союз хотів керувати «відсталими расами» для власної вигоди, захищаючи їхні права та просуваючи економічні інтереси. Коли політики впали в неправильну риторіку щодо імперії, як це зробив Ллойд Джордж перед Палатою громад під час обговорення права Британії бути в Месопотамії в березні 1920 року, СТЛН скаржився. Ми не повинні претендувати на право бути де завгодно, – докоряв журнал Союзу. «Згідно з угодою, головним є бажання мешканців врахування при виборі обов'язкового. Ллойд-Джордж, який згадував про поклади нафти в Месопотамії, нагадав, що «держави з обов'язковими повноваженнями не уповноважені Угодою експлуатувати ресурси території у власних інтересах». Для деяких мандати можуть бути засобом експлуатації старих колоній під новими назвами.

У 1920-1921 рр. відбулося остаточне становлення Союзу товариств Ліги Націй. Якщо раніше до організації приймали лише членів Антанти, то в наступні роки були утворені німецьке і австрійське товариства і до 1921 р.

вони обидва стали членами ТЛН [107, с.161]. Окрім того, до СТЛН стали залучатися товариства і асоціації із нейтральних держав. Варто зазначити, що іще в 1918 р. в Німеччині ставлення до «Чотирнадцяти пунктів» В. Вільсона загалом було прийнятним, німецька громадська думка уже була готова до компромісів із Антантою, але Версальський мир погіршив ситуацію, оскільки усю провину за Велику війну поклали саме на Німеччину, і хоча остання дійсно бажала долучитись до ЛН, лише у 1920-1921 рр. делегації від Антанти остаточно погодилися на прийняття німців та австрійців. При цьому, ці країни іще не стали повноправними членами ЛН, тобто їх входження до СТЛН стало лише першим кроком у напрямку подолання дипломатичної ізоляції [107, с. 162].

Що стосується України, то майже одразу після відправки української делегації на Паризьку мирну конференцію почалась робота із делегаціями СТЛН. Найбільшого успіху добились українці через роботу із британськими діячами. Однак одразу ж і виникли суперечності щодо членства українців у Союзі. Україна формально не була визнана незалежною державою, а Східна Галичина у 1920 р. визнавалась «під опікою» Антанти, тобто теоретично могла мати статус підмандатної території [29]. У той же час, українці цілком могли розраховувати на членство у Конференції національних меншин – іще одного органу ЛН, котрий опікувався захистом нацменшин у різних країнах. В першу чергу, це стосувалося «опіки» над підмандатними територіями і їх етнічними громадами. Тобто, українці не могли стати повноправним членом ЛН, як країни Антанти, нейтральні держави чи навіть Німеччина і Австрія у перспективі. Однак ситуація на 1920 р. уже була катастрофічною для українців і незалежність здавалась більш примарною [35, с.145].

Іще в грудні 1919 р. єдина українська делегація припинила своє існування, оскільки галичани у знак протесту проти підписання перемир'я між УНР і Польщею і фактичним визнанням з-боку Директорії анексії Галичини, вийшли зі складу дипломатичної місії. Натомість, було утворено власну галицьку делегацію котра діяла у Парижі, Лондоні, Женеві, Відні та

інших європейських містах. На той час до Відня евакуювався і уряд Є. Петрушевича, котрий почав налагоджувати зв'язки із російськими емігрантами [39, с. 141]. На той час УГА уже вступила у союз із армією А. Денікіна і фактично приєдналась до «білих», галичани шукали компромісу із росіянами, щоби через них домовитись із Антантою про спільні дії і отримати хоча б автономію у складі Польщі. Так у 1920 р. постав УНК – Український Національний Комітет. Наддніпрянці небезпідставно стверджували, що цей орган був організований у союзі із російськими кадетами, котрі мали значний вплив на політику Антанти [42, с. 131].

У 1921 р. у Відні було утворено Українське товариство Ліги Націй – перша подібна українська організація, що мала на меті відстоювати інтереси уряду УНР в екзилі [53]. На той час, РРФСР та УСРР уже отримали міжнародне визнання, відповідно Антанта перестала підтримувати збройну боротьбу Директорії проти більшовиків. Натомість, український уряд мав можливість представляти свої інтереси при Лізі Націй через громадські і політичні організації. Варто додати, що галичани поставились до цієї ідеї цілком позитивно. Більш того, президент ЗУНР Є. Петрушевич запропонував утворити три окремі організації: УТЛН, ЗУТЛН і окреме товариство для українців Кубані. Таким чином, повинно було існувати три незалежні організації, котрі б відстоювали інтереси усіх українських земель, але кожна б діяла самостійно, виходячи із власних інтересів. Тобто, це був своєрідний компроміс між ідеями соборності і автономності [57, с. 192].

3.2. Українське і Західно-Українське товариства Ліги Націй

Українське товариство Ліги Націй (іноді в літературі зустрічається Українське товариство прихильників Ліги Націй) стало першою подібною українською організацією. Утворене воно було у серпні 1921 р. у Відні, котрий став одним із головних центрів української еміграції, там здебільшого перебували галичани і опозиційно налаштовані до С. Петлюри сили. У січні

1921 р. у Відні було зібрано з'їзд різних українських партій та організацій, котрі на черговому засіданні 1 лютого оголосили про утворення Всеукраїнської Національної Ради [57, с. 189]. На цьому з'їзді були присутні представники наддніпрянських, галицьких, буковинських, закарпатських українських організацій. 12 лютого, попри чисельні дискусії з'їзд прийняв усі рішення і резолюцію про створення ВНР.

Після цього, Всеукраїнська рада почала співпрацювати із урядом УНР в екзилі, що перебував у польському Тарнуві. Попри минулі розбіжності, українці, що опинились на чужині через поразку Визвольних змагань, знайшли точки дотику і змогли домовитись про співпрацю. Особливо гостро стояло питання щодо представництва українців у ЛН, оскільки ані УНР, ані ЗУНР офіційно не були прийняті до Ліги як незалежні члени, хоча статус Галичини до 1923 р. був невизначений. Тоді ж у Тарнуві було утворено Радо Республіки – новий колегіальний державний орган, котрий мав управляти справами УНР. Це було кроком до демократизації українського проводу і компромісу із опозицією. ВНР і Рада Республіки уже влітку 1921 р. постійно співпрацювали по різних справах [58, с. 272]. Уряд УНР позитивно поставився до ідеї утворення УТЛН.

Офіційно товариство було утворене 28 серпня 1921 р. у Відні, її першим очільником став відомий історик, правник і політик Сергій Шелухін. Саме він був ініціатором і першим головою новоствореної ВНР, він же співпрацював із українським урядом у Тарнові і запропонував утворити УТЛН. У період Визвольних змагань, С. Шелухін зарекомендував себе як досвідчений юрист, він був Генеральним суддею УНР у 1918 р., міністром юстиції Української Держави і розробляв проект суддівської реформи, вів перемовини із Радянською Росією у 1918 р. Шелухін також був у складі української делегації у Парижі у 1919 р., саме він відповідав за юридичні аспекти українського представництва [63, с. 156].

Найбільш відомою його акцією була підготовка обґрунтування незалежності України. Він виводив її від Гетьманщини і Переяславського

договору, який втратив чинність після зречення Миколи II, відповідно, Україна отримала право на проголошення незалежності. До того ж, це право було підкріплене виборами до Установчих зборів, від України на них перемогли представники українських партій. Усі ці документи були продемонстровані на засіданнях Ліги Націй саме зусиллями Шелухіна [98, с. 191]. Юрист також був членом чисельних українських організацій, професором Вільного університету у Празі, головою Українського комітету Чехословаччини. Шелухін за своїми переконаннями був гетьманцем і прихильником монархії, хоча майже весь період своєї діяльності працював із урядом УНР і республіканськими партіями [98, с.193].

До літа 1922 р. УТЛН мало напівофіційний статус і перебувало у Відні, але вже з 1922 р. новим очільником товариства стає В. Кедровський, УТЛН переїжджає до Брюсселя де і базуватиметься у наступні роки. У червні 1922 р. Товариство буде офіційно прийняте до СТЛН і отримає офіційний статус представника Наддніпрянщини. Найбільш активним членом УТЛН був О. Шульгин – очільник Головної управи УТЛН у Чехословаччині (1923-1933), із 1926 р. він був міністром закордонних справ УНР. Він також активно співпрацював із ЛН і брав участь у міжнародних асамблеях [99, с.156]. Найголовнішим завданням для усіх організацій, що входили до складу УТЛН, була пропаганда української ідеї і необхідності відновлення незалежної України. Цьому сприяла активна робота української емігрантської інтелігенції, зокрема К. Мацієвича (у Румунії), С. Шелухіна (у Празі), О. Шульгина (в Чехословаччині, пізніше – Франції) та ін [99, с. 158].

Великим успіхом О. Шульгина стала домовленість, досягнута у 1923 р. із Чехословацьким урядом щодо статусу УТЛН: організація стала правонаступником українського консульства УНР у Празі і відтепер займалась підтримкою і захистком українських емігрантів у Чехословаччині. УТЛН видавала закордонні паспорти громадян УНР, захищала їх соціальні і політичні права, направляла офіційні звернення до міжнародних організацій, зокрема «Комісії Нансена» у справах біженців [98, с. 192]. УТЛН

організовувала власні філії і на етнічних українських землях: Закарпатті, Буковині, Галичині, Волині, співпрацювала із ЗТЛН і українськими організаціями Галичини, зокрема із партією УНДО.

УТЛН мало декілька філій, в тому числі і на Балканах. Однією із найбільш активних організацій була Філія УТЛН у Бухаресті (Румунія). Її організував на прохання С. Петлюри керівник Надзвичайної Дипломатичної Місії УНР (НДП) у Румунії Кость Мацієвич. У період Директорії, К. Мацієвич був міністром закордонних справ УНР, улітку 1919 р. він прибув до румунської столиці аби налагодити контакти із урядами Антанти і сприяти вирішенню багатьох дипломатичних і військових питань [43, с. 83]. Після поразки Української революції, у Румунії опинилося близько 3 тис. українських військових емігрантів і кілька тисяч цивільних осіб. В основному, це були службовці різних державних структур УНР і Української Держави, дипломати, чиновники, представники інтелігенції. Кость Мацієвич був вкрай активною персоною і завдяки його зусиллям Бухарест став одним із основних центрів українського життя у Східній Європі [42, с. 134].

К. Мацієвич у 1922 р. заснував часопис «Народний голос» у Чернівцях, що був основним українським виданням у Королівстві Румунія, надавав матеріальну допомогу українським діячам, зокрема саме за його сприяння НДМ УНР надала пенсію письменниці О. Кобилянській, шукав роботу для українських емігрантів і біженців. С. Петлюра і К. Мацієвич виступили основними ініціаторами утворення Філії УТЛН у Румунії, що відбулося улітку 1922 р. Офіційно, ФУТЛН була заснована 21 вересня 1922 р. на засіданні НДМ у Бухаресті, а в жовтні відбулось перше установче засідання організації. На засіданні 1 жовтня були присутні 31 особа, які і стали членами ФУТЛН [45, с.174]. Головою організації було обрано К. Мацієвича, секретарем – дипломата Д. Геродота, сам ці особи відіграватимуть основну роль у діяльності ФУТЛН. Кожен член Філії повинен був вносити 5 лей на місяць як членський внесок, або один річний внесок у 60 лей [45, с .175].

ФУТЛН повинна була займатися широким колом завдань. По-перше, це співпраця із Лігою Націй через органи УТЛН і ЗУТЛН, із СТЛН та іншими органами Ліги. По-друге, це постійний контакт із урядом УНР в екзилі, постійні контакти і співпраця із різними емігрантськими організаціями. Варто зазначити, що хоча УТЛН формально була під патронатом уряду УНР, але вона співпрацювала із всіма українськими силами. Зокрема, місія К. Мацієвича мала контакти із галичанами, гетьманським і монархічним табором, із представниками націоналістів і з російською «білою» еміграцією [46, с. 315]. К. Мацієвич формально очолював лише місію у Румунії, але в реальності він утворив широку мережу українських організацій у всіх балканських країнах: Югославії, Болгарії, Греції, Туреччині [42, с. 138]. У зазначених країнах не існувало власних філій УТЛН і вони спілкувались через НДМ у Румунії.

К. Мацієвич активно їздив по Балканам і контактував із різними українськими організаціями, ставив питання про захист біженців перед урядами європейських країн. Уряд УНР на прохання К. Мацієвича також погодив утворити у складі УТЛН єврейську секцію, але за умови, що знайдеться достатня кількість можливих членів [46, с. 315]. Також, ФУТЛН погодилась на пропозицію українського уряду видати листівки англійською мовою для популяризації української ідеї у Європі. ФУТЛН також займалась видавничою діяльністю і публіцистикою, досить важливим для українців були питання голоду в Україні, порушення культурних і національних прав української громади у Польщі і Румунії.

5 грудня 1922 р. у Бухаресті відбулося друге офіційне засідання ФУТЛН. На ньому було прийнято, що Філія повинна влаштовувати регулярні засідання для обговорення усіх питань [42, с. 147]. Також організація була розділена на окремі секції, засновані у тих румунських містах, де існували українські громади. Філія також повинна була досягти економічної незалежності і приносити прибуток, для забезпечення свого існування, оренди приміщень, виплати пенсій українським діячам і зарплатні

службовцям, оплачувати видавництво часописів. Як правило, більшість коштів надходило від українських емігрантів, котрі віддавали частину прибутку до ФУТЛН, частково витрати покривалися із українських дипломатичних рахунків в іноземних банках.

На грудневому засіданні були вирішені деякі економічні питання. Зокрема, вирішили, що 25% від усіх прибутків буде надходити до керівництва ФУТЛН, для оплати усіх поточних рахунків. 10% направлялись у загальний фонд ФУТЛН, призначений для оплати непередбачених витрат. Також Філія витратила значні кошти на оформлення дипломатичних паспортів для українських емігрантів і отримання іноземних віз. Лише у 1922 р. було витрачено майже 3 тис. лей із рахунків ФУТЛН на паспорти для українців [43, с. 82]. Також на грудневому засіданні обговорювалася майбутня сесія Союзу Товариств Ліги Націй, що мала відбутися у червні 1923 р. у Відні УТЛН повинна була відправити свою дипломатичну місію на сесію, зокрема було вирішено орендувати окреме приміщення в австрійській столиці для перебування там делегатів. За грудень 1922 р. до складу ФУТЛН приєдналося іще 28 членів [42, с. 148].

Протягом 1923 р. Філія досить активно займалася організацією різних заходів і вирішенням великих проблем. Зокрема, у січні 1923 р. у Бухаресті відбулося святкування 5-річної річниці від проголошення Незалежності України. 22 січня у церкві Костянтина у Бухаресті і в окремому парадному залі «Айхнтрахт» відбулося урочисте святкування, у якому взяли участь десятки українських діячів [46, с. 320]. Також на цьому святкуванні обговорювалася і попередня сесія СТЛН, що відбулась у Будапешті. На ній були присутні представники УТЛН: В. Кедровський та М. Залізник, було обговорено майбутню сесію СТЛН у Відні. На урочистостях відбувся святкова церковна служба, гості зачитали текст IV Універсалу, виголошувались прокламації щодо Незалежності. Загалом, свято мало великий розмах. На ньому К. Мацієвич також зачитав звіт про попередню діяльність ФУТЛН. Зокрема, фінансові надходження Філії склали понад 8

тис. лей. У січні 1923 р. до організації доєдналося іще 39 нових членів [46, с. 323].

Основним пресовим органом ФУТЛН залишався Бюлетень Пресового бюро НДМ УНР у Румунії. Саме на його сторінках публікувалася уся інформація про діяльність Філії, про фінансові питання, майбутні заходи і членство. Зокрема, на сторінка Бюлетеня містяться відомості про організацію «Шевченківських свят» у березні 1923 р. у Бухаресті. Організатором виступив К. Мацієвич, було запрошено декілька десятків гостей, переважно – емігрантів в Румунії [43, с. 84]. На святі декламували вірші Шевченка, зачитували власні публікації і звернення. Варто зауважити, що усі ці події відбувалися саме у той час, коли Ліга Націй офіційно дозволила Польщі включити Галичину до свого складу. Попри це, на святі були присутні представники іноземних посольств, депутати румунського парламенту, члени уряду і місцеві політики. Подібні заходи у рамках «культурної дипломатії» дозволяли налагодити стосунки із іноземними державами [46, с. 323].

У травні 1923 р. у Бюлетені було опубліковано розлогу статтю К. Мацієвича, присвячену економічним питанням діяльності ФУТЛН. Зокрема, Мацієвич запропонував увести принцип самооподаткування, аби збільшити грошові надходження до Філії і забезпечити стабільну економічну діяльність. На думку автора, через офіційну анексію Галичини Польщею, Україна остаточно опинилась під іноземною окупацією, відповідно потрібно було шукати нові джерела для прибутку і діяльності українського проводу. В Румунії на той момент уже існували різні українські економічні організації, зокрема кооперативи. Але, на думку К. Мацієвича, самооподаткування могло бути ефективним лише за умови, що усі українські емігрантські організації доєднуються до цієї акції. Відповідно, ініціаторами повинні виступати різні емігрантські групи [46, с. 323-324].

Автор запропонував провести загальний з'їзд усіх емігрантських груп і утворити єдину організацію, котра б займалась економічними і політичними питаннями. Усі зібрані кошти із самооподаткування потрібно направляти на

діяльність української культури і мистецтва, а у разі економічного успіху потрібно розширювати мережу підприємств і економічних товариств. К. Мацієвич також пропонував залучити до цього процесу жителів окупованих територій: Буковини, Галичини, Волині, Закарпаття. Така організація мала називатись Український Центральний Комітет, а його центром мала стати Прага, як найбільший осередок української еміграції і культурного життя [42, с. 149]. Першим кроком до цього стало утворення ощадного товариства «Згода». Члени ФУТЛН також пропонували утворити окремий вільний університет у Бухаресті, або принаймні українознавчі курси.

17 червня 1923 р. відбулось чергове засідання ФУТЛН у Бухаресті, на якому обговорювалися подальші дії Філії і утворення нової організації емігрантів. На цей момент загальні збори ФУТЛН склали понад 26 тис. лей, із яких 10 тис. надійшли від уряду УНР, інші кошти – власні надходження від членських внесків, від продажу преси і листівок, від проведення «Шевченківських свят» [46, с. 324]. Кошти були витрачені на поїздки українських емігрантів до Праги, на діяльність часописів і журналів, друкування листівок і прокламацій, на культурно-освітні заклади, загальні витрати склали понад 10 тис. лей.

Також на цьому ж засіданні було офіційно погоджено утворення нової емігрантської організації. К. Мацієвич виступив із доповіддю і офіційно заявив, що після анексії Польщею Східної Галичини, Україна повністю перебуває під владою іноземних держав, відповідно на Лігу Націй покладено завдання захищати національні і політичні права українців у цих державах. Завданнями УТЛН і ЗУТЛН є захист українських прав на міжнародному рівні [43, с. 84]. Але для цього необхідно утворити спільну організацію, аби захистити права усіх земляків. До складу цієї організації повинні були увійти представники УТЛН і ЗУТЛН, урядів УНР і ЗУНР, окремих емігрантських організацій у Празі, Бухаресті, Брюсселі, Парижі, українські політичні партії Галичини і Волині, культурно-освітні і студентські організації. Також було

оголошено про утворення окремої секції у складі ФУТЛН, що об'єднала українців у Марокко.

У вересні 1923 р. у Бухаресті офіційно пройшов I Всеукраїнський еміграційний з'їзд, на якому і було оголошено про утворення єдиної організації, яка отримала назву Всеукраїнського національного конгресу. Також К. Мацієвич офіційно проголосив про принцип самооподаткування для українських організацій [42, с. 153]. Але утворення ВНК також означало, що активність ФУТЛН почала спадати, що було пов'язано із тим, що загалом діяльність УТЛН перестала бути активною. У 1924 р. ФУТЛН у Бухаресті займалась переважно культурними і освітніми проектами, підприємства і кооперативи відтепер працювали із ВНК. Також на вересневому засіданні було оголошено про утворення нової організації – Громадсько-допоміжний комітет (ГДК), котрий відтепер займався усіма справами, стосовно біженців і українських організацій. Його також очолив К. Мацієвич, але вже у 1925 р. він виїхав із Бухаресту до Праги і ФУТЛН припинила активну діяльність [43, с. 85]. К. Мацієвич продовжував залишатись лідером ФУТЛН протягом наступних років аж до початку 1930-х, часто відвідував Бухарест, але Філія уже не відігравала значної ролі в українському житті.

Західно-Українське товариство Ліги Націй (ЗУТЛН) було утворене за ініціативи галицького уряду на чолі із Є. Петрушевичем. Якщо УТЛН об'єднала під своїм дахом різні надніпрянські і частково галицькі організації абсолютно різної спрямованості, представників цивільних органів і військових у екзилі, до ЗУТЛН визначально відстоювала інтереси уряду ЗУНР, тобто це було вузько направлене товариство, що цілком залежало від волі Є. Петрушевича [112, с. 59-60]. На момент утворення ЗУТЛН, уже було утворено СТЛН, його організатори усе ще розглядали Галичину як тимчасово окуповану територію, котрій Польща повинна надати автономію. ЗУТЛН не була першою організацією подібного штибу. Іще в квітні 1920 р. у Відні було утворено «Лігу віднови України», котра повинна була об'єднати усіх етнічних українців і представляти їх інтереси у Лізі Націй [85, с. 129].

Особливістю цієї «Ліги» було те, що вона базувалась на непартійній основі, долучитись до неї могли усі бажаючі українські діячі.

На 1921 р. уже не було надії на відновлення незалежності ЗУНР, але уряд Є. Петрушевича усе ще сподівався принаймні на політичну автономію, при чому на чолі із собою. Є. Петрушевич одночасно вів перемовини і з Лігою Націй і з Москвою, аби отримати можливу підтримку для протистояння Польщі. Представники СТЛН запропонували галицьким політикам утворити власне товариство аби представляти інтереси у Лізі. У січні 1922 р. у Відні відбувся з'їзд різних галицьких організацій, на якому було офіційно проголошено про утворення ЗУТЛН [57, с. 189]. Уже в статуті ЗУТЛН проголошувалась наступна мета діяльності: «всіх держав світу, що “головними передумовами устійнення міжнародних відносин і забезпечення всесвітнього мира є окончене і якнайскорше усуненне насильства й поневолення та всіх побудованих на них окупаційчужонаціональних територій та рівночасне безоглядне й повне зреалізованнеправ націй на самовизначенне, на власну їх державність і незалежність» [69, с. 46].

Організатори товариства офіційно звернулися: «до уряду Президента Української Національної Ради Д-ра Євгена Петрушевича з домаганням поширити дальшу рішучу боротьбу за державну незалежність усіх західноукраїнських земель в напрямі їх з'єднання у відновленій Західно-Українській Галицько-Володимирській Державі». У цій фразі видно історичну спадкоємність, котру галичани виводили від Руського королівства XIII ст., а отже вважали себе окремо від Наддніпрянщини [34, с. 154]. Власне, захист виключно галицьких інтересі буде надалі характеризувати усю подальшу діяльність ЗУТЛН. Однак у своєму Статуті, Товариство проголошувало територіальні претензії на усі західноукраїнські землі, в тому числі Буковину, Лемківщину, Підляшшя, Холмщину, Західну Волинь. Також ЗУТЛН прагнула захистити інтереси Підкарпатської Русі, хоча Закарпаття ніколи до ЗУНР не належало і було частиною Угорської корони [73, с. 59].

Основною метою діяльності ЗУТЛН, як сказано у Статуті, є сприяння «викладених у Основній угоді Ліги Націй положень та їх практичному втіленню у західноукраїнських краях і... тих українських областях, які на підставі Сен-Жерменських державних угод з причини їх належності до колишньої Австро-угорської монархії вже зараз становлять особливий об'єкт міжнародного права і діють під суверенітетом країн Антанти» [73, с. 59-60]. У цьому проявилась неоднозначність у статусі ЗУТЛН. З одного боку, це було представництво уряду ЗУНР, хоча посилення на Сен-Жерменський договір, котрий не визнавав галицький уряд, показує, що уряд Є. Петрушевича був готовий піти на компроміс заради визнання незалежності Західної України. Галичани робили усе можливе, аби привернути увагу європейських країн і заручитися підтримкою Антанти. Вони повністю підтримували нову Версальську систему міжнародних відносин і усі мирні договори [72].

Також у Статуті зазначалися основні напрями діяльності ЗУТЛН і його структура. Основними напрямками діяльності Товариства були: пропагування ідеї окремішності незалежної Галицької республіки на міжнародній арені; співпраця із ЛН і її структурними частинами у сфері захисту національних прав галицьких українців; співпраця із іншими товариствами у структурі СТЛН; співпраця із міжнародними гуманітарними і благодійними організаціями; укладання і публікація різних меморандумів і звернень до міжнародної спільноти. За структурою, основним органом ЗУТЛН були Генеральні збори, які вирішували усі проблеми Товариства і займались поточними справами [64, с. 226].

Генеральні збори були зобов'язані збиратися у грудні на щорічні збори і звітувати про діяльність ЗУТЛН. Також на вимогу щонайменше 1/5 членів ЗУТЛН мали збиратися надзвичайні Генеральні збори протягом двох тижнів для вирішення екстрених питань, у них повинно було брати участь щонайменше третина усіх членів. Щорічні Генеральні збори обирали керівництво Товариства: Президію і Головний комітет, куди входили

президент, 3 віце-президенти, генеральний секретар, другий секретар, рядові члени [64, с. 224].

Головний комітет був основним виконавчим органом ЗУТЛН. Він повинен був збиратись щонайменше тричі на рік і виконувати розпорядження Генеральних зборів. До його складу входив Президент Товариства, віце-президенти, секретарі і рядові члени. Головний комітет обирав представників ЗУТЛН на міжнародних конференціях і склади делегацій. Також комітет приймав нових членів Товариства, міг утворювати або ліквідовувати філії, вести переписку із іншими товариствами по лінії ЛН. Комітет також організовував роботу підлеглих органів: господарчого, культурного, національних і крайових секцій. Генеральний комітет мав представників у інших українських товариствах, зокрема в УТЛН і входив до єдиної української секції в СТЛН [64, с. 224-225]. Головний комітет також міг надавати додаткові повноваження представникам або членам ЗУТЛН для виконання спеціальних доручень, для участі у делегаціях Товариства. Однак у структурі Комітету, згідно Статуту, повинні були присутні у рівній степені усі українські землі.

Створення ЗУТЛН було лише першим кроком до повноправного членства в СТЛН. Зважаючи на протидію однойменної польської асоціації та небажання деяких європейських країн вирішувати «українське питання», перед ЗУТЛН була поставлена жорстка задача, вирішення якої потребувало консолідованої роботи української політичної еміграції та нац. свідомість галицької еліти [64, с. 225-226].

1 квітня 1922 р. фундація ВУАЛ надіслала листи до Головного Секретаря СТЛНА та до англійських, французьких, італійських, бельгійських, німецьких, російських, угорських товариств, де ЗУТЛН пропонувалося прийняти до СТЛНА на основі статутні документи міжнародної організації.

Члени ЗУТЛН зазначили, що пункт 3 статуту СТЛНА передбачав можливість включення до асоціації країн, «які не належали до самостійних

державних утворень, але відповідно до країн, до яких вони входили, представляли незалежні / федеративні / державні утворення, населення якої було забезпечено автономними правами» [73, с. 60].

Шостий з'їзд СТЛН відбувся в Празі (Чехословаччина) 3-7 червня 1922 р. Додатковою метою з'їзду «було поширення загального визнання Західноукраїнського Товариства Ліги Націй і сприяння його прийняттю до союз». На з'їзд приїхала значна делегація в складі: Р. Перфецького (голова делегації), К. Трильовського, І. Семака, О. Марітчака та представників філії товариства в Празі (М. Лозинський (голова). філії), О. Колесса, Л. Давидовський, К. Гладій, Р. Щепарович). Члени ЗУТЛН згадували, що «наша делегація вела широку й інтенсивну пропаганду серед членів з'їзду, спрямовану на прийняття ЗУНР, однак ситуація була для нас непродуктивною через сильну протидію польських делегатів у перші дні З'їзду». подія». Згодом, «відповідно до невдалої спроби відкласти рішення про прийняття нашої Асоціації на з'їзді 5 червня, документи, запропоновані нашою Асоціацією до першої та п'ятої Комісії у промові доктора О. Марітчак, мають бути розглянуті перед тим, як бути подано на розгляд Конгресу» [72].

На засіданні п'ятої комісії 6 червня 1922 р. О. Марітчак і М. Лозинський виступили відповідно з доповідями «Державно-правове становище проблеми Західної Галичини» та «Історична основа нашої держави» від імені ЗУТЛН. Після цього «були відповіді та претензії особливо щодо статусу нашої Асоціації від польських делегатів графа Лося та професора Дембінського, на які від імені нашої делегації відповів доктор О. Марітчак».

Підсумком розширених обговорень доповідей представників ЗУТЛН були прийняті резолюції, в яких зазначалося наступне: «Беручи до уваги специфіку стану Східної Галичини (Західної України) і її визнання великими країнами Антанти та численні рішення видані по справі, Комісія постановила розглядати його як окрему землю» (пропозиція Великої Британії

прийнята 15 голосами «за», 1 — «проти», 3 «утрималися»). «Шоста конференція постановила, що правовий стан Східної Галичини залишився неясним і з огляду на великі труднощі, створені сучасним станом території, висловлено побажання вирішити питання правового статусу Східної Галичини в короткі терміни» (Пропозиція голландської делегації була прийнята одногосно).

Засідання першої Комісії внутрішніх справ відбулося 7 червня 1922 р. Рішення про невідкладну необхідність єдності між ЗУТЛН і СТЛНА було прийнято на засіданні одногосно (польський делегат утримався). З доповіддю «Проблема Східної Галичини» виступив О. Марітчак. Пленарне засідання з'їзду одностайно прийняло резолюцію про прийняття ЗУТЛН до СТЛНА після обіду того ж дня; більше того, «згодом, після виступу делегації Великої Британії були дані резолюції» [66, с. 93]. У делегації ЗУТЛН зазначили, що "прийняту резолюцію Конгрес зустрів оплесками".

Ставши повноправним членом СТЛНА, ВУАЛІМ розпочала кропітку роботу з вирішення «українського питання» на конгресах міжнародної організації. У вересні 1922 р. ЗУТЛН визначила делегатів на з'їзд СТЛН в Будапешті (Угорщина): Р. Перфецький, О. Марітчак, Вальдман («основні члени»), М. Лозинський, Л. Левицький, Ф. Жан (заст.). У конференції взяли участь представники 18 країн Європи; крім того, були делегації з Аргентини, Китаю та Японії. Незважаючи на брак фінансів, ЗУТЛН направив до Будапешта Р. Перфецького, О. Марітчака, Ф. Йосафата та Б. Баранову.

В інформаційному звіті ЗУТЛН зазначалося, що «триденна конференція правління Союзу асоціацій Ліги Націй у Будапешті мала на меті підготувати загальну конференцію Союзу, призначену у Відні навесні 1923 р., крім випадків, коли формального характеру щодо внутрішньої організації. Одночасно Товариство ініціювало проект резолюції, де говорилося про необхідність тимчасового суверенітету претензії Східної Галичини від країн Антанти ... щоб "негайно приступити до виконання самоуправління краю і до освітлення всіх Польські урядові акти, видані військовою окупаційною

владою Східної Галичини, які порушували суверенітет і цілісну єдність земель, запроваджували національне, фізичне, економічне та культурне освітлення української більшості та єврейської меншини в Східній Галичині» [].

Тривалий розгляд пропозиції ЗУТЛН завершився прийняттям, де на конференції у Відні (Австрія) 1923 р. було визначено необхідність детального аналізу суспільно-політичних процесів у Галичині. Президент ЗУТЛН Р. Перфецький зазначив, що «прийняття питання Західної Галичини до програми Генеральної конференції Унії у Відні слід вважати значним досягненням нашої делегації. Треба взяти до уваги загальнополітичну ситуацію: внутрішні заворушення в Італії, політичну поразку Ллойда-Джорджа в Англії, перемога турків над греками в Малій Азії, усі перелічені події викликали величезну стриманість окремих делегацій, які намагалися оминати будь-які дебати навколо гострих європейських питань [29]. Тим не менш, питання Західної Галичини стало предметом значних дискусій. і вразив делегатів набагато більше, ніж питання греко-турецького конфлікту, яке розглядалося згодом, де ніхто не брав участі, крім зацікавлених сторін» [26].

Та все ж колегія послів Антанти 14 березня 1923 р. ратифікувала рішення щодо переходу Східної Галичини до Польщі. Факт де-юре виключив членство ЗУТЛН з СТЛН. Отже, головна мета делегації ЗУТЛН на конференція СТЛНА була не вирішенням «українського питання», а боротьбою за збереження повноправного членства в міжнародній організації у Відні (у червні 1923 р.). Тим не менш, аргументація українських представників не задовольнила Головну Управу СТЛНА, яка призупинила представницькі права ВОМП в об'єднанні [29]. Українська делегація залишила Віденську конференцію після відповідного протесту.

Після припинення членства в СТЛНА перед ВУАЛ постало риторичне запитання: «Яку тактику обрати в нових суспільно-політичних умовах?». Президія ПУМА зверталася до відомих політиків Галичини, а саме до

Є.Петрушчевича, У.Романчука та ін., а також до філії СУМА в Празі, Міжпартійної Ради та УНР з проханням отримати будь-яку просьбу про на вибір: 1) Вихід з СТЛНА з відповідним протестом;

2) Вступ до УАЛН на основі федерації;

3) Створення спільної делегації з польською асоціацією Ліги Націй.

Рада Української Національно-Робітничої Партії (УНР) у листі до Голови УНР від 14 червня 1923 р. рекомендувала УПНР залишатися самостійною організацією в СТЛН. Таку ж позицію зайняв і старший український політик.

У. Романчука, який був обраний почесним членом ЗУТЛН. Варіант союзу з польським товариством Ліги Націй він відкинув у листі до Є. Петрушевича від 7 червня 1923 р.: «Така унія поза будь-якими дискусіями, оскільки вона прийме польську державність, а також виключить будь-яку можливість захистити нашу незалежність у майбутньому» [63, с. 156]. Президент УНР пропонував «увійти до Піддніпрянської секції Ліги Націй із збереженням автономії та відповідної протекції в керівництві та на загальних зборах Союзу».

Від імені празького відділу ЗУТЛН М. Лозинський розглядав дві кардинальні альтернативи: «1) вийти з унії, коли вас відкинуть як репрезентацію окремої землі, зробивши статутне заперечення;

2) або організувати українське товариство в Польщі на основі німецького товариства в Чехії» [63, с. 157]. Останню ідею підтримали представники ЗУТЛН.

У підсумку з ініціативи національно свідомого українського суспільства у Львові 11 жовтня 1923 р. було скликано ініціативний мітинг про заснування Львівського Товариства Ліги Націй. у супроводі поліцейських з'явився в кімнаті і розігнав установчі збори на підставі навіть прийняття запрошення на збори, було «злочином зради проти польської держави» 30. Учасники зборів оголосили протест, який був за підписами О. Охримович, О. Марітчак, Ф. Федорців 16 жовтня 1923 р..

Тоді ж, 8-11 жовтня 1923 р., у Гаазі (Голландія) відбулася чергова конференція Головної Управи СТЛНА, де взяв участь 31 делегат від американської та європейської асоціацій. Від УАЛМ був представлений член-засновник Української Асоціації А. Яковлев. Через перешкоди польського уряду представники ЗУТЛН не мали можливості взяти участь у конференції.

А. Яковлев звернувся до Голови Ради СТЛН з проханням від імені СПУ «внести питання про Об'єднання Галичини до порядку денного Заг. зборів Союзу і одночасно звернутися до Польського товариства з проханням вплинути на польські урядові організації з метою усунення перешкод для переїзду членів Товариства в Галичину» 9 жовтня 1923 р.[112, с. 57].

Тим не менш, Президія СТЛНА не встигла розглянути декларацію УАЛМ. Відповідаючи на звинувачення галичан, «польський представник Федорович заявив, що питання вже вирішене, все зроблено, однак галицькі не мають бажання рухатись і т. д. Доводячи факт, генеральний писар дав посилання на те, що один член товариства вже переїхав до Львова, а інші ще не переїхали, оскільки не мали паспортів. Водночас представник СУМП звернувся з проханням поновити права ЗУТЛН, оскільки «до того часу питання не було повністю вирішене».

Перед конференцією СТЛН 11 березня 1924 р. відбулися загальні збори ЗУТЛН, на яких були представлені результати річної діяльності. Їхні учасники заявляли, що «з приводу майбутнього рішення про державно-правове становище Східної Галичини Товариство внесло до всіх державних і громадянських міжнародних організацій довідки про створення самостійних Західноукраїнських державних установ на З.-Укр. земель, представлених Східною Галичиною, Волиню, Підлящем, Поліссям і Північно-Західною Буковиною та до Союзу асоціацій Ліги Націй [65, с. 185].

Склад ЗУТЛН був наступним: Р. Перфецький (президент), М. Гаврисевич (віце-президент), А. Петрушевич (головний секретар), Г. Микетей (другий секретар), А. Жук (скарбник); до Головної Управи

товариства обрано К. Левицького, А. Вітощинського, І. Валдимана, І. Коссака, М. Гамоту та п'яту частину від Галичини; заступниками членів Головної Ради стали: І.Німчук, І.Проць та В.Бачинський; обрано склад контрольної комісії І. Карановича, І. Куропатницького та У. Демчини [64, с. 226].

Черговий з'їзд СТЛН відбувся в Ліоні (Франція) 27 червня - 4 липня 1924 р. На з'їзді розглядалися суспільно-політичні процеси у Східній Галичині. «З метою стеження за питанням» делегація ЗУТЛН у складі Р. Перфецького, А. Петрушевича та О. Марітчак приїхав до Франції. Представники делегації чітко розуміли, що «в Ліоні точилася остаточна боротьба подальшого існування Західноукраїнського товариства Ліги Націй у Союзі» [63, с. 158]. Цей факт посилив значення події як для членів товариства, так і для українців Галичини загалом.

ЗУТЛН ретельно готувався до конференції. Крім «Меморандуму про становище на західноукраїнських землях, увійшли до Польщі», вони підготували десятки документів, які доводили безправне становище українців у Польщі та виявляли антиукраїнську національно-культурну політику центральних і місцевих органів влади. Р. Перфецький звернувся до Ради УНР з проханням підготувати відповідні документи у травні 1924 р. [64, с. 227] Голова ЗУТЛН зауважив, що «нам необхідно всі наші твердження по можливості довести оригінальними прикладами, а саме користуючись оригінальними документами від польської влади, стенографічними протоколами з промовама з польського сейму, вирізками з часописів, особливо польських, для забезпечення нашого успіху всіх дій в Союзі» .

Делегація ЗУТЛН передала головному секретареві СТЛНА Риссенову та Голові Комісії національних меншин Дікенсону «Обґрунтований лист» про повернення ЗУТЛН до структури Союзу асоціацій Ліги Націй та «Меморандум про ситуацію на західноукраїнські землі, включені до складу Польщі» незабаром після їх прибуття до Ліона 26 червня 1924 р. ЗУТЛН просила розглянути скарги українських організацій на свавілля польської

влади щодо українців і констатувала порушення з боку Польська сторона угоди національних меншин від 28 червня 1919 р. [111, с. 17]

Перша розмова з Ріссейном, найавторитетнішим членом Союзу асоціацій Ліги Націй продемонстрував своє небажання вирішувати проблему українців II Речі Посполитої. Р. Перфецький згадав, що «мусив визнати, що ми мали рацію, звернувшись до колишнього членства Союзу, яким ми ще володіємо, однак він заявив, що всі спікери тієї Управи чітко висловили свою думку, що наше товариство треба перенести до Польщі, прийняти польську державність і увійти до складу польської делегації» [15, с. 18].

28 червня 1924 р. СТЛНА розглядала питання про поновлення прав ПУМУ в Союзі, яке вимагало від українців «слідкувати за справою на місцях». Правки, які виключали будь-яку можливість участі СУМУ в роботі СПУ. Об'єднання були заздалегідь внесені в Статут міжнародної організації, а саме посилалися на пункт 3, який регламентував участь об'єднань у роботі організації; там слово «земля» було замінено словом «державна» [111, с. 18-19]. Отже, як писав Р. Перфецький, зміни Статуту призвели до «провалу» найголовнішого аргументу для участі СПУМ у роботі Союзу. Більше того, він дійшов висновку, що «зміни до статуту явно спрямовані проти нашої Асоціації». Тим не менш, за його словами, «необхідно було брати будь-яку участь, щоб розкрити ситуацію за кулісами Спілки, захистити наш бізнес у будь-який спосіб... і змусити правлячі кола поважати їхню власність рішення у справі» .

Остаточні рішення Ліонської конференції викликали обурення населення Галичини. Зокрема, журнал «Бізнес» розкритикував участь членів ЗУТЛН у загальних зборах Союзу асоціацій Ліги Націй у Ліоні. У редакційній статті, присвяченій «Питання Конгресу в Ліоні» , автор писав: «Треба відкрито і щиро визнати, що питання (в Ліоні) завершилося повним провалом... Ми могли передбачити, що делегати не будуть бути дозволеним виступати на зустрічі... а участь у міжнародних зустрічах без ретельного розгляду всіх обставин презентації є повною тратою грошей» [15].

Відповідаючи на критику своїх опонентів, президент ЗУТЛН відповів, що участь представників асоціації в роботі Ліонської конференції «принесла корисні результати нашій національній справі в сучасних складних обставинах, а також суть питання полягало не в простому прийнятті участі в зустрічах у Ліоні». Р. Перфецький резюмував: «Ми добре знали, що наше представницьке питання буде стояти в Союзі в глухому куті, тому наша організація не може брати участь у зборах Союзу як повноправний член з правом голосу тощо» [15].

3.3. Співпраця еміграційних українських організацій та Ліги Націй.

Окрім власне Ліги Націй і СТЛН, в структурах Ліги існували чисельні громадські, політичні, наукові, спортивні, благодійні товариства. ЛН стала першою глобальною мережею багатьох організацій, котрі займались комплексною підтримкою народів Європи, це зокрема стосувалося і розвитку науки і грамотності, вперше була поставлена мета захисту навколишнього середовища, культурної спадщини, розвитку різних видів спорту і збереження традиційної культури Європи, підтримка академічної спільноти, захист прав жінок, боротьба із епідеміями і хворобами, поширення грамотності та освіти, боротьба із поширенням різних видів наркотиків [118, с. 69]. Досить актуальним було питання щодо підтримки мільйонів біженців, котрі опинились в європейських країнах по завершенню воєн, революцій і політичних конфліктів, як розпад Російської, Австро-Угорської і Османської імперій.

Україна опинилась у вкрай складному становищі. Формально, Радянська Україна була незалежною державою у союзі із іншими радянським республіками. За результатами Ризької конференції, УСРР була офіційно визнана Польщею і балтійськими державами, згодом вона була офіційно визнана країнами Антанти. Уряди УНР і ЗУНР при цьому формально були

членами СТЛН і кандидатами у члені Ліги Націй. При цьому, в радянському Києві діяли іноземні посольства і консульства, УСРР мала дипломатичні зв'язки із українськими лівими партіями у Європі, діяв Український Червоний Хрест, під час голоду 1921-1923 рр. чисельні благодійні і громадські організації зі всього світу допомагали українському населенню [74, с. 28-29]. В той же час, українська еміграція не мала тісних контактів із керівництвом ЛН і офіційного визнання з-боку європейських держав. При цьому, на відміну від радянських республік, український уряд в екзилі поставив собі за основну мету не стільки офіційне визнання незалежності, скільки співпраця із європейськими країнами, в надії на подальшу підтримку визвольних змагань [74, с. 29]. Зокрема, в еміграції почали діяти десятки політичних і громадських організацій українців.

Однією із таких була Українське університетське угруповання для Ліги Націй (УУУ), котре було засноване у Празі у 1925 р. Воно стало частиною Міжнародної університетської федерації (МУФ) [71, с. 245]. Федерація була заснована 12 квітня 1924 року в Празі з ініціативи Чехословацької університетської групи. Першою національною групою була Французька університетська група, заснована 11 січня 1923 року [50, с. 210]. Перший Конгрес відбувся у вересні 1924 року в Женеві, після чого відбулися курси про Лігу Націй, організацію яких Генеральний секретар доручив пану Професор Циммерн, почесний президент федерації. Протягом 1924-1925 років було створено багато груп; старші набували все більшої сили й активності. Другий з'їзд відбувся у вересні 1925 року в Женеві [49, с. 277].

Федерація щороку організовує в Женеві курси про Лігу Націй, яким надають цінну підтримку найвидатніші державні діячі та найавторитетніші члени Секретаріату Ліги Націй. Федерація публікує щоквартальний бюлетень, який є органом зв'язку між різними національними університетськими групами та містить короткий виклад діяльності, розгорнутої кожною з них.

У 1929 Федерація видає бюлетень, який служить для того, щоб різні національні асоціації підтримували зв'язок і інформували одна одну про діяльність. Федерація бере участь у щорічних курсах, організованих Школою міжнародних досліджень, на яких пропонують свої послуги державні діячі, а також члени Секретаріату Ліги Націй і Міжнародного бюро праці [49, с. 277].

З 1936 щорічні конгреси, регіональні конгреси, конференції з вивчення соціальних питань у співпраці з іншими міжнародними студентськими організаціями та Міжнародним інститутом інтелектуального співробітництва. Щорічні конгреси, регіональні конгреси, конференції з вивчення соціальних питань у співпраці з іншими національними студентськими організаціями та Міжнародним інститутом інтелектуального співробітництва. Видання журналу *International University Review* та брошур, що містять повідомлення про міжнародні проблеми політичного, правового, економічного та соціального характеру [50, с. 212]. Щороку Ліга Націй і Міжнародне бюро праці приймають членів афілійованих національних груп МУФ як тимчасові співробітники.

Офіційно, УУУ постало 12 травня 1925 р. у Подєбрадах, де діяла Українська господарська академія. Це був перший дійсно український навчальний заклад у міжвоєнній Європі, створений емігрантами-українцями. На той час, сотні українських студентів і викладачів перебували у різних європейських містах. Подєбради і Прага стала основними центрами студентського життя української діаспори. Очолив УУУ відомий український діяч і викладач Сергій Бородаєвський [50, с. 208].

Він був досвідченим банкіром і фінансистом, брав участь у розробці фінансової реформи С. Вітте, пізніше працював у Державному Банку у Петербурзі, в Україні працював у міністерстві торгу і промислів, розробляв фінансове законодавство, підписував міжнародні економічні договори (із Німеччиною, Фінляндією, Румунією, Болгарією) [50, с. 210]. Після поразки Революції емігрував до Чехословаччини, був викладачем Українського

Вільного університету у Празі, Господарської академії у Подебрадах. Їздив по Європі і читав лекції із фінансів і банківської справи.

УУУ ставила собі за мету співпрацю із ЛН, Міжнародним бюро праці і Міжнародним бюро миру, координацію із урядом УНР в екзилі, співпрацю з усіма емігрантськими українськими організаціями. Всього до складу угруповання входило близько 120 осіб. Кожен член повинен був вносити 6 чеських крон на рік. Згодом, до складу УУУ доєднався Центральний союз українського студентства, таким чином число членів угруповання складало понад 3,5 тис. осіб. Бородаєвський із 1926 р. був незмінним лідером УУУ і найбільш активним його діячем. Після вбивства С. Петлюри у Парижі у травні 1926 р. саме він підписав резолюцію, яку підтримали усі члени УУУ, викладачі Господарської академії у Подебрадах із засудженням вбивства українського лідера і безпідставності звинувачень його у єврейських погромах [49, с. 278].

У складі Ліги Націй, УУУ брала участь у міжнародних конференціях МУФ, що проходили у різних містах. Так, у 1926 р. пройшов конгрес МУФ у Женеві, в якому брав участь і С. Бородаєвський. Він був одним із членів Міжнародної організації допомоги студентству. У 1929 р. коли в Радянській Україні почались масові арешти і репресії українських діячів, С. Бородаєвський подав офіційну резолюцію у Лізі Націй із протестом проти репресивної політики більшовиків [50, с. 213]. Проте, УУУ хоча й було членом МУФ, але не мало офіційного права голосу, про що свідчать документи XII конгресу МУФ, що пройшов у вересні 1935 р. у Женеві. Причиною цього було те, що кожне академічне угруповання повинно було вносити членський внесок у розмірі 6 фунтів стерлінгів на рік, інакше воно позбавлялось голосу. Українська академічна діаспора мала значні фінансові труднощі і всі кошти йшли на утримання навчальних закладів, зарплати викладачам, оренду приміщень, виплату стипендій студентам [50, с. 215]. Тому, українці не могли собі дозволити вносити членські внески, чим позбавляли себе можливості виступати з трибуни.

Іншою важливою проблемою було питання інтеграції українських емігрантів із Російської і Австро-Угорської імперій. Після політичних конфліктів, мільйони людей опинились у Європі, не маючи достатньо коштів, житла, харчів, одягу, лише одиниці мали родичів або могли користуватись підтримкою своєї громади. Особливо це стосувалося біженців, що втекли від громадянської війни в колишній Російській імперії [71, с. 266]. Сотні тисяч осіб воювали в українських чи «білих» арміях, були противниками більшовиків і втекли від можливих репресій. Радянська влада офіційно позбавила усіх політичних ворогів права на громадянство і підтримки з-боку своїх дипломатів, таким чином сотні тисяч українців не мали підтримки жодного уряду (УНР і ЗУНР не були офіційно визнані як держави і мали нечисельні консульства) [71, с. 268].

У 1921 р. проблемою біженців зайнявся відомий полярний дослідник, Ф. Нансен, котрий був вибраний верховним комісаром Ліги Націй із питань біженства. Він уже був ознайомлений із «українським питанням». Зокрема, у 1920 р. саме Нансен вів перемовини із українською делегацією щодо офіційного визнання УНР як держави [93, с. 496]. Тоді він запитував щодо офіційного статусу Директорії і С. Петлюри, ставив питання щодо виборів в Установчі збори 1917 р., щодо волевиявлення українського народу. Пізніше він стикнувся із питанням допомоги українським і російським біженцям, котрих нараховувалось мільйони [109, с. 130].

Активно співпрацював Ф. Нансен із Міжнародним Комітетом Червоного Хреста (МКЧХ), котрий займався гуманітарною допомогою для біженців та емігрантів. Опинившись без засобів до існування, сотні тисяч колишніх російських підданих подавали до МКЧХ заяви про надання їм окремого статусу, або для сприяння повернення на Батьківщину. Протягом 1920-1922 р. до «країни Рад» повернулося понад 400 тис. біженців [120, р. 52]. Але більшість із них чекали масові розстріли, заслання до Сибіру чи ув'язнення. Уже у 1921 р. МКЧХ дізналась про масові вбивства емігрантів в Одесі, тому було вирішено не перевозити людей до Радянської Росії, а надати

їм окремий статус, аби вони могли вільно пересуватись Європою [109, с. 132-133]. У 1922 р. у Женеві Ліга Націй, саме за ініціативи Ф. Нансена, прийняла окрему угоду про статус російських і вірменських біженців. Пізніше, ця угода доповнювалась і оновлювалась у наступні роки (1924, 1926, 1929, 1933). В угоді 1922 р. вперше окреслюється правовий статус біженців, їх було заборонено видавати до СРСР, де б вони зазнали переслідувань [109]. У відповідь на це, радянськи уряд офіційно оголосив, що усі колишні російські піддані, котрі до 1 червня 1922 р. не повернуться до Росії, офіційно втрачають своє громадянство, разом із втратою всього майна на Батьківщині, вони не могли звертатись до радянських посольств чи консульств по допомогу чи захист, не могли відновити своє громадянство [93, с. 497].

Протягом 1922-1926 р. комісія Ф. Нансена у справах біженців продовжувала розробляти майбутній правовий статус емігрантів зі Східної Європи. У 1926 р. було офіційно представлено «паспорт Нансена» - спеціальний документ, котрий надавався особам без громадянства (апатридам), що походили із уже неіснуючих держав (Російської, Османської, Австро-Угорської імперій) [93, с. 501]. Цей «паспорт» був офіційно прийнятий на черговій сесії Ліги Націй улітку 1926 р. у Женеві і офіційно визнаний 52-ма державами світу. Вперше в історії було офіційно на міжнародному рівні окреслено статус біженця, вони отримували певні права і гарантії. Зокрема, не могли бути депортовані за відсутності якогось громадянства [109, с. 133]. Разом із тим, власники «паспортів Нансена» отримували право подавати заяву на отримання громадянства європейських і деяких американських держав. Першою це зробила Франція восени 1926 р., дозволивши російським біженцям отримати французьке громадянство, оскільки потребувала робочої сили для підтримки своєї економіки [109, с. 142]. Також французьке громадянство отримували і деякі емігранти із Галичини, окупованої Польщею, що опинились у таборах для військовополонених і залишилися у Франції після війни.

Отже, українська еміграція активно співпрацювала із Лігою Націй у різних напрямках. Українські студенти і науковці утворили власне Університетське угруповання, що входило до МУФ і займалося захистом прав українських студентів. Досить активно українські емігранти діяли у сфері захисту прав біженців, саме під їх впливом було запроваджено «паспорт Нансена». Ліга Націй також активно допомагала жителям України через Червоний хрест у боротьбі із голодом та епідеміями.

Висновки до розділу

Українська еміграція активно співпрацювала із Лігою Націй за різними напрямками. Найбільш продуктивним і успішним була сфера захисту національних прав у європейських країнах, чим займався Конгрес національних меншин. Українці мали там представництво у вигляді УТЛН і ЗУТЛН. Найбільш важливим було «галицьке питання» і надання Галичині автономії у складі Польщі. Саме через відмову Конгресу розглядати це питання ЗУТЛН покинула організацію і надалі не відіграла значної ролі. Натомість, УТЛН більше сприяла розвитку українських громадських об'єднань в європейських державах. Українці також зіграли важливу роль у формуванні інституту біженства, вплинули на появу «паспортів Нансена».

ВИСНОВКИ

Зазначимо, що укладення серії угод про захист прав меншин між ключовими державами Антанти та групою країн Східної Європи було спрямовано на створення інструменту для мирного вирішення конфліктів, які могли загрожувати стабільності та миру. Створення процедурного механізму для виконання цих угод, ефективність і реальний характер якого значною мірою залежали від Польщі, Угорщини, Чехословаччини, Югославії та Греції, серед яких важливу роль відігравала Польща. Ці країни прагнули мінімізувати можливість міжнародного втручання у їхні відносини з меншинами та намагалися блокувати укладання таких угод.

Після приєднання Німеччини до Ліги Націй у 1926 році остання виступила на форумі як головний "захисник" прав меншин. Основним мотивом Берліна було використання німецьких меншин в східноєвропейських країнах для поступової підготовки ревізії територіальних умов Версальського мирного договору. Конфлікт між Польщею та Німеччиною в Лізі Націй, що має в центрі проблему прав національних меншин, також відображався в міжнародних громадських організаціях, таких як Українське товариство Ліги Націй і європейські конгреси національних меншин, в яких брали участь представники України. Це також було важливою складовою міжнародно-політичного контексту, в якому розвивалися відносини українців з Лігою Націй.

У початку 1922 року Західноукраїнське товариство Ліги Націй (ЗУТЛН), яке базувалося у Відні, було ключовим елементом дипломатичної діяльності емігрантського уряду Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Організація успішно приєдналася до міжнародної Унії товариств Ліги Націй і використовувала цей форум для захисту прав українців Галичини, особливо щодо їхнього права на національно-державне самовизначення. Після того, як Рада послів Антин прийняла рішення щодо

східних кордонів Польщі в березні 1923 року, ЗУТЛН втратило можливість представляти Галичину в Унії, і в липні 1924 року було змушене остаточно покинути цю організацію. Для Українського товариства Ліги Націй, яке також мало представництво у Відні, участь у роботі Унії мала переважно пропагандистське значення. Одночасно воно активно підтримувало ЗУТЛН, надаючи підтримку галичанам у їхніх зусиллях.

Уряд Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), яким керував Євген Петрушевич під час еміграції, покладав основний надії на підтримку від Антанти. Його звернення до Ліги Націй було спробою здобути підтримку поза обмеженим колом великих держав, які, не визнаючи суверенітету Польщі над Східною Галичиною, регулярно відкладали вирішення питання її статусу на майбутнє. Канада, завдяки зусиллям української діаспори, здійснила обережні кроки для підтримки ЗУНР в Лізі Націй. Проте Ліга, відповідно до позиції великих держав, визнала свою некомпетентність вирішувати долю Галичини, залишивши це право за Радою послів Антанти. Найважливішим політичним досягненням дипломатії Петрушевича в Лізі Націй було підтвердження Лігою у своїх рішеннях у 1921 та 1922 роках, що Польща не має права на Галичину.

Директорія Української Народної Республіки (УНР), підтримана колишнім гетьманом Павлом Скоропадським, звернулася до Ліги Націй з проханням про прийняття України. Спроба не увінчалася успіхом, оскільки уряд Петлюри фактично не контролював територію, яку він прагнув представляти. У цей період українці розширювали свої зв'язки з Лігою Націй через участь у європейських конгресах національних меншин. Організатори цих конгресів, головним чином німецькі представники (які співпрацювали з МЗС Німеччини), визначили своєю офіційною програмною метою широке втілення принципів національно-культурної автономії для меншин. Українці, зокрема представники УНДО (Української Національно-Демократичної Об'єднаної Організації), які активно брали участь у конгресах з 1928 року, висловили найрадикальнішу позицію, визначивши свою мету не в автономії,

а в повній державній незалежності в єдиній українській державі. Участь у конгресах меншин стала для УНДО засобом висловлення своїх програмних завдань на міжнародному рівні та налагодження політичних контактів за кордоном.

До 1928 року діяла ЗУТЛН, яка, позбавлена можливості приймати участь у роботі Унії, намагалася, хоча майже безрезультатно, використовувати цю платформу для захисту прав українського населення Польщі разом із іншими товариствами Ліги Націй, такими як східноукраїнське, каталонське, німецьке з Чехословаччини та емігрантське російське. Спроби створити у Львові українське товариство Ліги Націй стали невдалими через заборони польських влад.

З другої половини 20-х років відновилися раніше майже зупинені зв'язки еміграції УНР з Лігою Націй. Ці зв'язки розвивалися у трьох основних напрямках: через участь у роботі Унії товариств Ліги Націй, у міжнародній Комісії інтелектуальної співпраці, що діяла під патронатом Ліги, а також у дорадчому комітеті з представників біженських організацій, який діяв при Верховному Комісарі Ліги Націй з питань біженців. Олександр Шульгин, міністр закордонних справ емігрантського уряду УНР, намагався, хоча без успіху, домогтися визнання української національності у паспортах біженців, які отримували українці-емігранти з території колишньої Російської імперії. У рамках Унії товариств Ліги Націй українці акцентували увагу на становищі в Радянській Україні. Завдяки їх зусиллям Унія прийняла кілька резолюцій, осуджуючи політику сталінського терору.

Слід зазначити, що найбільш серйозна акція українців у Лізі Націй відбулася у 1931-1932 роках і була викликана так званою "пацифікацією" — репресивною операцією, яку здійснили польські власті в Галичині у другій половині 1930 року. Подавши петицію до Ради Ліги (підтриману англійськими парламентаріями), лідери Української Національно-Демократичної Об'єднаної Організації - Української Політичної Ради (УНДО-УПР) надіялись, що Ліга визнає дії польської адміністрації

неправомірними та висуне вимоги до Польщі щодо виконання міжнародних зобов'язань стосовно українців, зокрема надання автономії Галичині, що було передбачено угодою з Антантою у березні 1923 року. Протистояння у Женеві було напруженим, але Ліга в кінцевому підсумку обмежилася помірним осудом Польщі, вказавши при цьому на провину українських націоналістів, які організували кампанію саботажу в Галичині. Нові петиції, включаючи ту від англійських парламентаріїв, не були розглянуті Радою Ліги.

Політика, яку здійснював сталінський режим в Україні на початку 1930-х років, призвела до об'єднання українських зусиль в рамках Ліги. Перший спільний протест викликав голодомор 1933 року. Зусиллями українців звернулося до Ліги Націй кілька міжнародних організацій. Однак Ліга відповіла неофіційним закритим засіданням своєї Ради, яка визнала себе некомпетентною втручатися у внутрішні справи країни, що не належить до неї, і вирішила звернутися за допомогою до Міжнародного Червоного Хреста. Це стало можливим лише завдяки особистій настійливості тодішнього голови Ради Ліги, норвезького прем'єр-міністра Й. Мовінкеля, який діяв з міркувань гуманітарного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866–1925 / Pod red. H. Janowskiej i T. Jedruszczaka. Warszawa, 1984. 788 s.
2. Антонов К.В. (ред.) Сборники документов по международной политике и международному праву. Выпуск III: Японо-китайский конфликт; План Гувера и репарационная проблема; деятельность Лиги Наций и др. Москва: Издание Народного Комиссариата по иностранным делам, 1932. 204 с.
3. Антонов К.В. (ред.) Сборники документов по международной политике и международному праву. Выпуск VI: Пакт Четырех; Разоружение; Манчжурский конфликт; Выход Германии и Японии из Лиги Наций. 1 января 1933 года - 1 января 1934 года. Москва: Издание Народного Комиссариата по иностранным делам, 1934. — 239 с.
4. Блок поневолених. Діло. 1928. 16 серпня. С. 2
5. Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР 1917–1939: Збірник документів і матеріалів. Київ, 1979. 557 с.
6. Версальский мирный договор 1919 // Международные договоры и акты нового времени. / Сост. Коровин Е.А под ред. Магеровского Д.А. М.-Л.: Государственное издательство 1924. – С. 47-96.
7. Внешняя политика СССР: Сборник документов (1921–1924 гг.): В 3-х т. Москва, 1944. Т. 2. 979 с.
8. Внешняя политика СССР: Сборник документов (1925–1934 гг.): В 3-х т. Москва, 1945. Т. 3. 800 с.
9. Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі (1939–1949): Збірник документів і матеріалів. Київ, 1949. 211 с.
10. Гагская конвенция «О мирном разрешении международных споров» 1899 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pca-cpa.org/upload/files/1899ENG.pdf>.
11. Гага. Діло. 1930. 25 січня. С. 1.

12. Гарантії безпеки по Статуту Лиги Націй. Москва, 1937. 386 с.
13. Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі: Статті і матеріали. Філядельфія; Київ; Вашингтон, 1993. 494 с.
14. З історії революційного руху у Львові 1917–1939 рр.: Документи і матеріали. Львів, 1957. 796 с.
15. З нагоди конгресу в Ліоні. Діло. 1924. Ч. 157. С.1
16. Конгрес європейських національних меншостей. Діло. 1925. 21 жовтня. С. 1
17. Конгрес національних меншин. Громадський голос. 1927. 14 серпня. С. 1.
18. Кугутяк М. Історія української націонал - демократії (1918-1929). Т. I. Київ - Івано-Франківськ: плай, 2002. 536
19. Кугутяк М. Українська націонал-демократія (1918-1939). Т.2. - Київ - Івано-Франківськ: нова зоря, 2004. 704 с
20. Лига Націй. Положение о ней и ее устройство. Женева, 1923. 62 с.
21. Ліга Націй і українці. Діло. 1930. 28 серпня. С. 1
22. Лозинський М. Моє співробітництво з Президентом. Петрушевичем. Львів, 1925. 44 с.
23. Макух І. На народній службі. Спогади. Дітройт, 1958. 348 с.
24. Марголін А.Д. Украина и политика Антанты. Записки еврея и гражданина. Берлин: Издательство С. Ефрон, 1922. — 397 с.
25. Міжнародня політика в 1925 р. Діло. 1926. 7 січня. С. 5
26. Народній з'їзд. До політичних резолюцій Народнього з'їзду. Діло. 1923. 26 травня. С. 1.
27. Онацький Є. По похилій площині: Записки журналіста і дипломата. Мюнхен, 1969. Ч. 2. 262 с.
28. Статут Лиги Націй. История международных отношений 1918-1939. Москва: Центрполиграф, 2008. С.479-491.
29. Сучасне політичне положення й наша тактика. Діло. 1923. 24 травня. С. 1.

30. Теслюк М. У боротьбі за возз'єднання: Сторінки спогадів. Львів, 1979. 243 с.
31. Томашівський, С. Про ідеї, героїв і політику : відкритий лист до В. Липинського з додатками Львів : Діло, 1929. 134 с.
32. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9 т. Т. 7 (20 – 40-і рр. ХХ ст.). Київ, 2001. 440 с.
33. Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. [б. м.], 1983. Т. 2. 426 с.
34. Цегельський, Л. Від легенд до правди = From Legends to Facts : спомини про події в Україні звязані з Першим Листопадом 1918 р. Нью-Йорк; Філадельфія: Булава, 1960. – 313 с.

Література

35. Борщак І. Відгомін УГА на Версальській Конференції (За особистим архівом автора). Українська Галицька Армія. У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях в 1918–1919 рр. Матеріяли до історії. Вінніпег, 1960. Т. 2. С. 138–152.
36. Борщак І. Мiroва конференція 1919. Історичний календар-альманах Червоної калини на 1939 рік. Львів, 1938. С. 107–113.
37. Бочковський І. Балянс української справи після війни та революції. Календар-альманах «Дніпро». Львів, 1928. С. 30–40.
38. Бровко А.Г. Сучасна українська історіографія про діяльність Ліги Націй як міжнародну організацію миру та співробітництва //Література та культура Полісся. – 2019. – Т. 97. – №. 12 – С. 270-281.
39. Бурковська І. Зовнішньополітичні орієнтири УНДО (1925–1935). Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Збірн. наук. праць. Львів. Вип. 3. С. 140–145
40. Васюта І. Перегрупування в західноукраїнському національному русі в перші роки по анексії Східної Галичини. Вісник. Львівського університету. Серія історична. 1999. Вип. 34. С. 341–35.

41. Вегеш М. Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918–1939). Київ; Ужгород, 1998. 257 с.
42. Власенко В. Документи і матеріали Надзвичайної дипломатичної місіїУНР в Румунії (1919-1923 рр.) // Пам'ятки. Археографічний щорічник. - К.,2008. - Т.8. - С.129-160
43. Власенко В. Кость Мацієвич на чолі філії Українського товариства Ліги Націй у Бухаресті (1922-1925) // Український вимір. - Вип.6. - Ніжин: Ніжинський держ ун-т ім. Миколи Гоголя, 2007. - С.82-85.
44. Власенко В.М., О. В. Глушан, До історії Українського університетського угруповання для Ліги Націй. Сумський історико-архівний журнал, VIII–IX (2010). С. 81–100.
45. Власенко В. Перша конференція української еміграції у Румунії (до 85 річчя з дня заснування) Громадсько-допомогового комітету української еміграції у Румунії) // Українознавство - 2008. Календар-щорічник. - К., 2007. - С.172-178.
46. Власенко В. Н. Украинская эмигрантская периодика в межвоенной Румынии //Русин. – 2018. – №. 3 (53). – С. 311-327.
47. Гетьманчук М. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.). Львів, 2008. 432 с.
48. Гетьманчук М. Українське питання в радянсько-польських відносинах періоду вступу СРСР до Ліги Націй //Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія. – 2002. – №. 10.
49. Глушан О. Участь С.В. Бородаєвського у громадсько-політичному житті української еміграції в Чехо-Словацькій Республіці. *Ucraina magna*. 2016. №. 1. С. 276-289.
50. Глушан О., Українське університетське угруповання для Ліги Націй: матеріали до історії організації. Сумська старовина, XXVI–XXVII, 2009. С. 207–229;

51. Гончаренко А. В. и др. Політика США щодо створення Ліги Націй, 1918–1920 рр. – 2020.
52. Дегтярьов С. І., Самойленко Є. А. ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІГИ НАЦІЙ (1919-1939) //Редакційна колегія. – 2020. – С. 80.
53. Діяльність екзильного уряду УНР в Лізі Націй. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://e-works.com.ua/work/6541>
54. Дольницький М. Роль Антанти в українсько-польській війні. Українська галицька армія: матеріали до історії. Вінніпег, 1958. Т. 1. С.435–444.
55. Дюрозель Ж. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів /Пер. з фр. Є. Марічева, П. Погорелової, В. Чайковського. Київ, 2005. 903 с.
56. Єпик Л.І. К.А.Мацієвич - науковець, дипломат, громадсько-політичний діяч. Український історичний журнал. - 2007. - №1. - С.125-135.
57. Зайцев О. Екзильний уряд ЗУНР і українські політичні організації Галичини (1919–1923). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2000. Вип. 6. С. 188–194
58. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: історія [кер. авт. кол. та відп. ред. Карпенко О. Ю.]. Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. 314 с.
59. Иванов Л. Лига Наций. Москва, 1929. 183 с.
60. Клейменова Н., Сидоров А. Версальско-Вашингтонская система международных отношений: Проблемы становления и развития (1918–1939). Москва, 1995. 310 с
61. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: проблеми взаємовідносин. Львів, 1998. 304 с
62. Красівський О. Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. Київ, 2008. 544 с.

63. Кушнір В. Західноукраїнське товариство Ліги Націй (1922–1928). Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1998/ Вип. 33. С. 154–160.
64. Кушнір В. Західноукраїнське товариство Ліги Націй та Міжнародна Унія товариств Ліги Націй (1922 – 1928). Наукові зошити історичного факультету. Львів, 1999. Вип. 2. С. 224–228.
65. Кушнір В. Ліга Націй та міжнародні гарантії прав національних меншин. Нові технології навчання: Науково-методичний збірник. К, 1998. Вип. 22. С. 178–190.
66. Кушнір В. Українське питання на форумі Ліги Націй (1920–1922 рр.). Наукові зошити історичного факультету. Львів, 1997. Вип. 1. С. 92–95.
67. Кушнір В. Українці Галичини на європейських конгресах національних меншин (1935–1938). Науковий вісник Одеського державного політехнічного університету. 1998. Вип. 5. С. 63–70.
68. Литвин Н. Віденський період уряду ЗУНР. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2009. Вип. 19. С. 266–270.
69. Максименко Н. О. Західноукраїнське товариство Ліги Націй: особливості створення, напрями діяльності (1922–1924) //Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – 2016. – №. 9. – С. 45-51.
70. Маркусь В. Екзильний уряд Української Народної Республіки в міжвоєнний період (1921–1939). Міжнародно-правова та порівняльна аналіза. Сучасність. 1986. Ч. 12. С. 70–84.
71. Матвієнко В. Українська дипломатія після 1917–1921 років на теренах постімперської Росії. Київ, 2002. 312 с.
72. Матвієнко В. Українське товариство прихильників Ліги Націй. Українська дипломатична енциклопедія. У 2 т. Київ, 2004. Т. 2: М – Я. С. 614–615.
73. Мельник А. Статут «Західноукраїнського товариства Ліги Націй» Ю. Романчука, Р. Перфецького як відображення дипломатичної активності емігрантського уряду ЗУНР щодо захисту права українців Галичини на

вільне національно-державне самовизначення. Часопис Київського університету права. 2014. Вип. 1. С. 57–63.

74. Михайловський Т. Міжнародні організації у боротьбі з голодом на Півдні України (1922-1923 рр.). Емінак. 2014. №. 1-2. С. 23-33.

75. Мікічурова О. Ліга Націй та принцип взаємної вигоди. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2013. Вип. 112. Ч. 2. С. 56–63.

76. Морозов Г. Лига Наций: взгляд через полвека. Вопросы истории. 1992. Вип. 2/3. С. 162–167.

77. Назарук О. В українській дипломатичній службі в роках 1918–1923. Літопис Червоної калини. 1938. Ч. 10. С. 18–22.

78. Назарук О. Галичина і Велика Україна. Львів, 1936. 216 с.

79. Назарук О. До історії революційного часу на Україні: українські політичні партії, їх союзи і теорії. Вінніпег, 1924. 181 с.

80. Нариси з історії дипломатії України / [під ред. В. Смолій]. Київ, 2001. 736 с.

81. Наумов А. Дипломатическая борьба в Европе накануне Второй мировой войны: история кризиса Версальской системы. Москва, 2007. 414 с.

82. Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис. Львів, 2013. 400 с.

83. Павлюк О. Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923). К., 1996. 188 с.

84. Павлюк О. Дипломатія ЗУНР (ЗОУНР). Нариси з історії дипломатії України. К., 2001. С. 358–377.

85. Павлюк О. Зовнішня політика ЗУНР. Київська старовина. 1997. Вип. 3/4. С. 114–138.

86. Пивненко Р. Проблемы вступления в Лигу Наций в советскогерманских отношениях 1922–1926 гг. Северо-Западная академия государственной службы. СПб, 2006. С. 269–276.

87. Пэри Г. Лига Наций: ее слова и дела / пер. А. И. Карасика. Ленинград, 1926. 167 с.

88. Рубаха Ю. Ліга націй як міжнародний інструмент підтримання миру і безпеки в світі. Львів, 2008. 84 с.
89. Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). Київ, 2004. 648 с.
90. Руда О. Державна політика Другої Речі Посполитої в національній сфері у 1918–1926 роках //Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія. – 2015. – №. 36.
91. Секо Я. Проблема національних меншин в слов'янських країнах Центральної і Південно-Східної Європи після закінчення Першої Світової війни //Україна–Європа–Світ Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.–Вип. – 2009. – Т. 2. – С. 77-89.
92. Скрипник О. М. Спроба вирішення українського питання Лігою Націй у 1919–1920-х рр. Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки. 2019. № 2. С. 90-96.
93. Смешко М. І. Паспорт Нансена: наріжний камінь міжнародно-правового інституту біженства. Держава і право. Серія: Юридичні науки. 2016. №. 73. С. 493-506.
94. Снігир Л. П. ЗНАЧЕННЯ ЛІГИ НАЦІЙ В МІЖНАРОДНИХ СТОСУНКАХ 1919-1939 РОКІВ І РЕЗУЛЬТАТИ ЇЇ ІСНУВАННЯ
95. Соловйова В. Михайло Тишкевич—український дипломат і політичний діяч //Україна дипломатична. – 2006. – №. 7. – С. 591-611.
96. Соляр І. Відносини краю та закордонного уряду ЗУНР (грудень 1922 – березень 1923 рр.). Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2000. Вип. 6. С. 194–201.
97. Соляр І. Зовнішні орієнтації українських партій національно-державницького табору Західної України (1923–1939). Львів, 2011. 434 с.

98. Токарчук О. В. Деякі питання державотворчої діяльності С. Шелухіна в еміграції //Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. – 2012. – №. 19. – С. 190-195.
99. Токарчук О.В. Розвиток державно-правових учень представниками української еміграції. (1920–1930-і рр.). Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. 477 с.
100. Трембіцький А. Американські українці в допомозі українській державі і її народів в 1914 – 1923 рр. Альманах УНС на 1971 рік. ДжерсіСіті, 1971. С. 48–63.
101. Турчак О. В. Історико-правові засади становища національних меншин у Другій Речі Посполитій. Часопис Національного університету" Острозька академія. – 2011. – №. 1. – С. 3.
102. Ушаков С. Исполнение решений Лиги Наций и механизм применения санкций. Московский журнал международного права. 2008. Вип. 1. С. 113–125.
103. Ходнев А. Закат Лиги Наций. Вопросы истории. 1993. Вип. 9. С. 170–173.
104. Ходнев А. К 90-летию Версальского мира и создания Лиги Наций. Преподавание истории в школе. 2009. Вип. 6. С. 40–43.
105. Ходнев А. Окончание первой мировой войны и создание Лиги. Преподавание истории и обществознания в школе. 2008. Вип. 8. С. 3–12.
106. Хормач И. Возвращение в мировое сообщество: борьба и сотрудничество Советского государства с Лигой Наций в 1919–1934 гг. Москва, 2011. 607 с.
107. Циммерман М. Лига Наций. Очерки нового международного права. Прага, 1923. С. 143–291.
108. Шибаніц Д. М. Діяльність Ліги Націй у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки: історико-правовий аналіз. – 2014.
109. Шмигель М. Русская и украинская эмиграция в Чехословакии (1918–1945). Европа. 2004. №. 3 (12). С. 127-143.

110. Фіногенов О. М. Концепція відродження державності на західноукраїнських землях у діяльності Західноукраїнського товариства Ліги Націй (1922–1924 рр.) //Гілея: науковий вісник. – 2019. – №. 140 (1). – С. 94–98.
111. Фіногенов О. М. Ліонський сюжет (1924) у діяльності Західноукраїнського товариства Ліги Націй //Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2018. – №. 31. – С. 16–25
112. Фіногенов О. М. Західноукраїнське товариство Ліги Націй: створення, статутні завдання, перші кроки на міжнародній арені //Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2019. – №. 32. С. 55–65
113. Becker Peter, Wheatley Natasha (eds.) Remaking Central Europe: The League of Nations and the Former Habsburg Lands. Oxford University Press, 2020. — 400 p.
114. Egerton George W. Great Britain and the Creation of the League of Nations: Strategy, Politics, and International Organization, 1914-1919. University of North Carolina Press, 1978. — 288 p.
115. Famine in Ukraine 1932-1933 / International commission of inquiry into the 1932-1933 Famine in Ukraine (P-37); Edited by Roman Serbyn and Bohdan Krawchenko. – Edmonton, 1986. – 192 c
116. McCarthy Helen. The British People and the League of Nations: Democracy, Citizenship and Internationalism, 1918-1945. Manchester University Press, 2012. — 304 p.
117. Soliar I., Finogenov O., Skorych L. The Western Ukrainian Association of the League of Nations: the Ideological Platform, Activity at the Congresses of the League of Nations Union of Associations (1922-1924) //Skhid. – 2019. – №. 4 (162). – С. 17-22.
118. Grant T. D. The League of Nations as a Universal Organization //Peace Through Law. – Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG, 2019. – С. 65-84.

119. DEGTYAREV S., SAMOILENKO Y. League of nations and protection of national minorities in Eastern European States (1919–1946) //Східноєвропейський історичний вісник. – 2019. – №. 12. – С. 94-107.
120. Mazower M. Minorities and the League of Nations in interwar Europe //Daedalus. – 1997. – Т. 126. – №. 2. – С. 47-63.
121. Saunders D. Britain and the Ukrainian Question (1912-1920) //The English Historical Review. – 1988. – Т. 103. – №. 406. – С. 40-68.